

6516

184432

МОЛОДНЯК

1933
1-3
**Молодий
Більшовик**

**№ 3
1933**

В НУМЕРІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ:

Поезія: М. Герасименко, І.
Муратов. Проза: І. Кириленко,
М. Душин, М. Трублатні. Стат.
Л. Перамайський, М. Сор-
говський.

Ціна 2 крб.

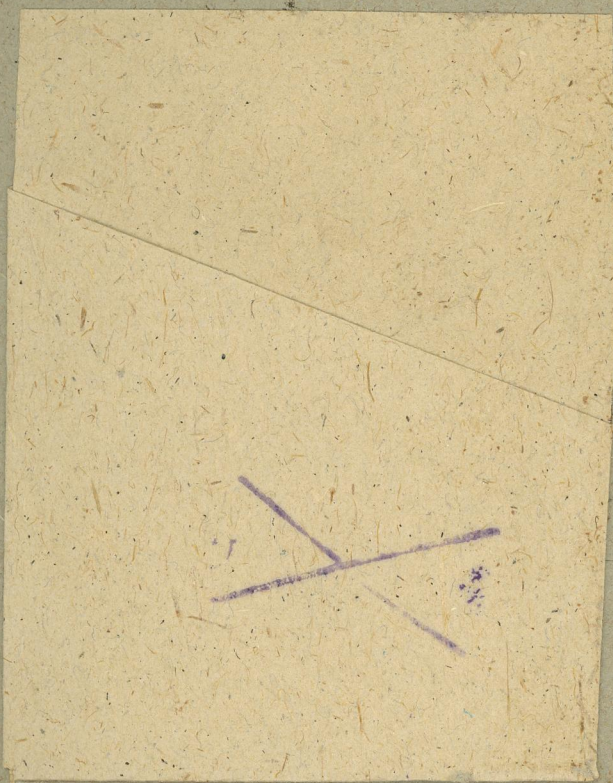

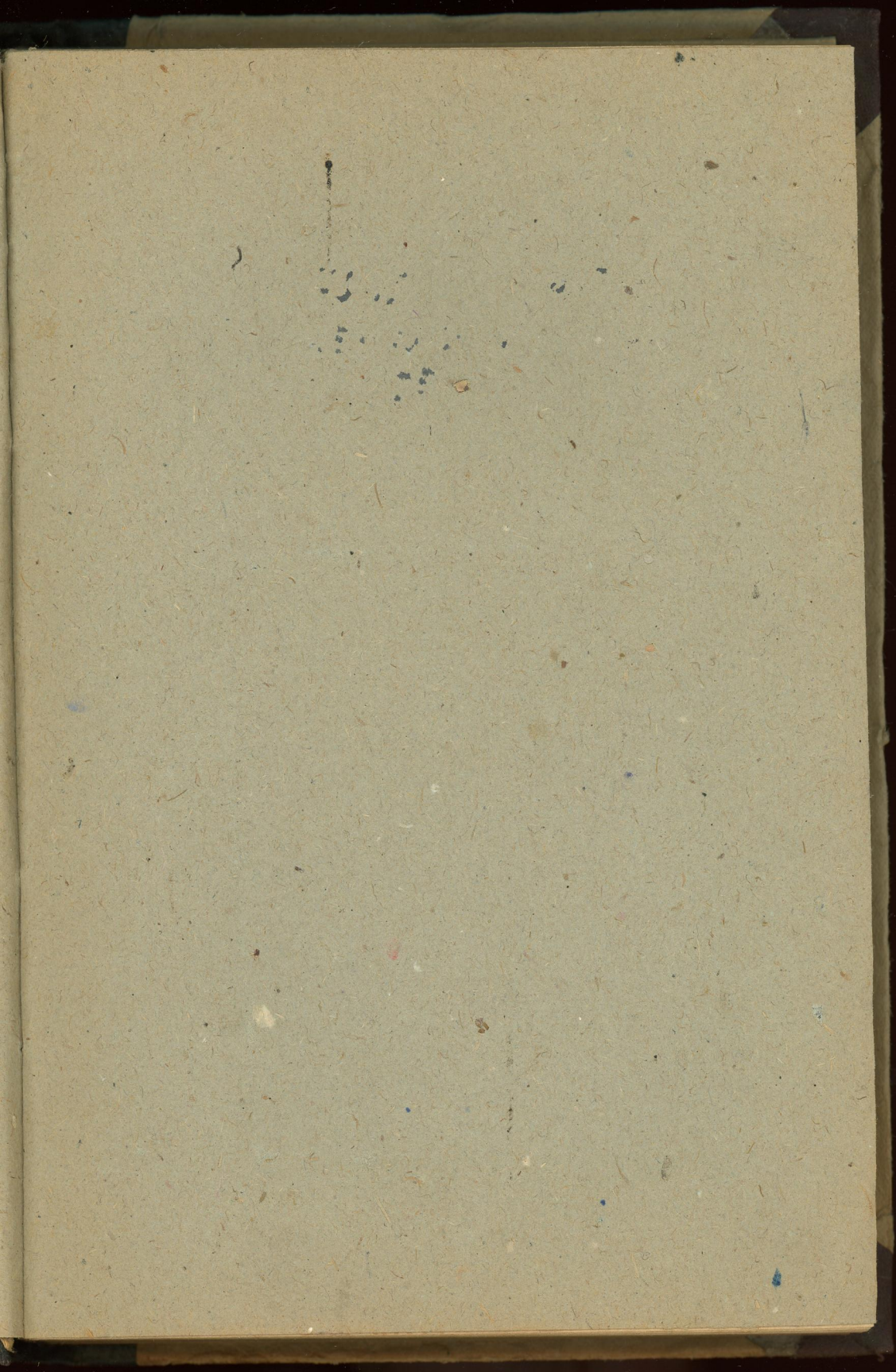
V.N. Karazin Kharkiv National University

00280540

1

пролетарі всіх країн, єднайтеся!

МОЛОДНЯК

орган ЦК ЛКСМУ
рік видання VII

літературно-мистецький
громадсько-політичний
та науково-популярний журнал

за редакцією:

в. васютинського, г. епіка,
о. корнійчука, с. крижанівського,
о. левади, д. первомайського

б е р е з е н ь

(75)

3

1933

двоу молодий більшовик

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Редактор—*О. Корнійчук*
Ред. мови й коректор—*П. Костюк*
Техкер—*І. Шишко*
Обкладинка худ.—*Г. Цапок*
Здано до складання 18-III-33 р.
Підписано до друку 13-IV-33 р.
3 $\frac{1}{4}$ пап. арк. В 1 пап. арк. 107.200 зн.
Формат паперу 62×94 см.
Вага 1 м. стопи 38 клг.

А В А Н П О С Т И ПОВІСТЬ

РОЗДІЛ ДРУГИЙ*)

„ДЕРЖАВА ТРОХИ ПЕРЕХАВКНУЛА“

За півгодини по тому, як сани секретаря РПК спинилися біля ганку Петрівської сільради, вулицею промчали другі сани, в тому ж таки напрямку. В санях, уткнувши обличчя в вовняний комір козушка, низько насунувши на очі вухату шапку, сидів подорожній. Час-від-часу він підводив голову і тоді погляд його, уважний і проникливий, натикався на снігові замети, що стояли врівень з хатами, і подорожньому видно було тільки сріблясті дахи та жовті глиняні димарі.

У помешканні сільради за столом сидів секретар райпарткому. З другого боку на стіл сперся голова сільради Юхим Довбня Високий, огрядний, середнього віку, вайлуватий у рухах і в розмові. Чорне волосся, густо наквацьоване олією, щільно прилягало до круглої голови, а дбайливо зачісаний чубчик знаком запитання спадав на низьке, похиле чоло. Очі — ні блакитними, ні сірими їх назвати не можна було. Вони були брудносиві, помутнілі, без блиску. Повіки червоніли, наче пофарбовані карміном. Одутловате, злегка припухле лице доповнювало нескладний портрет цього, так званого, голови.

Дивлячись гостро й суворо просто в очі йому, секретар райпарткому подумав:

— Коли б не портрети вождів партії на стінах, коли б не гасла про позику „п'ять за чотири“, — то голову сільради Юхима Довбню можна було б сміливо вважати за персонажа з п'єс Карпенка-Карого. Всіма рисами колишнього старости володів Довбня. Принаймні зовнішність не викликала щодо цього жодних поправок і доповнень.

— Скажи мені, Юхиме, що ти робив цілий місяць?

Секретар райпарткому докірливо дивився на голову сільради. Довбня зайорзався на стільці. Знак запитання на лобі тривожно ворухнувся.

— Виконував плани та інші кампанії. Отже й робив, — глухо відповів голова.

*) Далі. Початок див. у № 1-2 „Молодняка“ за ц. р.

Секретар, немов ужалений, схопився з місця. Від цього заскреготав старий розхитаний стіл, загримів стілець. Серед напруженої тиші тремтів схвильовано секретарів голос. Очевидно Гавришові доводилося сильно напружуватися, щоб не кричати на всю горлянку.

— Ти виконував пляни? Де наслідки? — Тридцять два! А хліб ще з літа розкрадено, поховано! А куркулі в колгоспі розперезалися! Ти мобілізував бідноту, актив колгоспний, ти викрив куркульські маневри, ти розстроїв їхню зграю? Ні! Ти ганебно саботував, ти сам злигався з ворогом, а тепер мимриш: „Виконував пляни та інші кампанії“. Ех, ти ж голова! Та тебе за таке виконання під три чорти послати мало!.. Чого ж мовчиш? Відповідай, виправдуйся! Мабуть, уже тисячу об'єктивних причин вигдав? — Ой, бачу я, що муляє тобі партквиток..

Довбня зайорзався на лаві і аж ворухнув товстими губами, але виправдуватися йому на цей раз так і не довелося.

Саме в цю мить відчинилися двері і разом з хвилею морозного повітря до приміщення увійшов подорожній з валізкою в руках, червонолиций від морозу.

— Секретар РПК? — коротко запитав він, підходячи до столу і спиняючи очі на Гавришові.

— Так, а ви хто будете?

Секретар підвівся, потискуючи простягнену руку подорожньому.

— Уповноважений Цека, Марко Обушний, — відповів приїжджий. — У районі мені сказано, що ви поїхали сюди, отож я слідом за вами. Час дорогий... А це? — одним поглядом запитав Марко секретаря, ледве помітно хитнувши головою в бік Довбні.

— Голова Петрівської сільради, — іронічно й терпко відказав Гавриш.

Марко Обушний потиснув велику м'яку долоню голові і поставив валізку під стіл.

Гавришові сказав:

— Нам треба поговорити, товаришу.

— Ходіте, — коротко відповів той, підводячись з-за столу.

Вийшли на повітря.

Люди вже помітили двоє чужих саней біля сільради і з цікавістю виглядали через огорожі й замети. Біля колодязів дівчата й молодіці довше пристоявали, поглядаючи на сани та на двох товаришів, що сходили з ганку.

— Я в районі чув, що Петрівка найгірше село. Чи правда це, товаришу секретарю? — запитав Обушний, коли вони опинилися вдвох.

— Ну, ясно. Тут свого часу кожний п'ятий був або в Петлюри, або в бандах. Своїх людей обмаль. Єдиний справжній комуніст — це голова колгоспу, та й той усього два місяці тут. Та ще два-три комсомольці. Оце й усе. Я думаю надіслати сюди мідного уповноваженого. А з головою сільради доведеться попрощатися. Партквиток йому не до лиця. А втім, ти сам пересвідчишся.

— В такому разі я лишаюся тут, звичайно, коли райпартком не заперечує?—твердо сказав Обушний.—А коли скликатимеш бюро, сповіщай і мене. Приїду.

— Воля твоя,—погодився Гавриш.—Принаймні я буду спокійний за Петрівку.—Тут усе доведеться починати наново.

Почавши офіційально, обидва якось непомітно перейшли на „ти“, заговорили так, ніби працюють разом уже досить довгий час.

— До речі, голова управи хороший партієць, але його тут ігнорують, як „чужого“. Треба буде підтримати товариша.

— А хліб, хліб як?

— Ще під час молотби багато розкрадено. Давалися неточні відомості про обмолот. Зерно лишали в полові, приховували другі сорти, перебільшували норми громадського харчування, видавалося жухаві аванси...

— І в наслідок?—перебив Марко Обушний.

— І в наслідок пляна виконано на тридцять два відсотки. Хліб десь глибоко заховано. Рахунки всі заплаутано і Сукач зараз шукає кінців. Але ж ясно, що без мобілізації мас зрушення ми не дійдемо. Основне—треба виявити куркулів і підкуркульників у колгоспі. Ми вже двічі чистили цей колгосп, але ясно, що всіх, кого слід, не вичистили.

— Я розумію,—задумано відповів Обушний: він уже накреслював плян дії.—Жени куркуля в двері, він лізе в щілинку. Це правильно. Але я за них візьмусь.

— Не маю сумніву.

Цілу годину топтали на майдані стежку Обушний і Гавриш, надміру цікавлячи жінок, що простували до кооперації, та школярів, які, вгледівши їх, припиняли пустування і, розкривши роти, непорушно спостерігали двох нових „начальників“.

Невідомо, чи довго б школярі стежили за кроками і відруками двох товаришів, якби з-за рогу з кошиком у зубах не вихопився „Керзон“. Бажання потюкати на нього, кинути навздогін собачі снігову кулю перемогло всі інші.

— Чий то такий вчений?—запитав Обушний, помітивши „Керзона“, що уникаючи своїх переслідувачів, кулею мчав через майдан.

— Знаменитий на цілий район,—відповів секретар.—Належить партизанові Моторі. Є тут такий машиніст біля двигуна. Гарний хлопець, коли на нього ніщо не найде. З млином цю ніч підкачав. Під мухою був.

Товариші прощалися.

Секретар райпарткому мав об'їхати ще кілька колгоспів, а Марко хотів швидше братися до діла.

Потиснувши руку Гавришеві, що вже вмостився в санях, він швидко збіг сходами на ганок і увійшов до сільради. Там, крім голови, було ще двоє: хлопець і дівчина.

„Комсомольці,—задоволено подумав Марко.—Якраз їх мені й треба було“.

Він хотів поговорити з ними, але назустріч йому підвівся Довбня.

Хвилюючись, і від того ще дужче розтягуючи слова, він сказав тихо:

— Може з дороги відпочити треба, попоїсти? То я в два щота квартирю вам у гарного дядька влаштую.

— Товаришу голову! Ви даремно турбуєтесь за мій добробут. Краще викличте до сільради управу колгоспу, членів президії сільради, комсомольців, — відповів голосно Обушний.

— Комсомольці тут... — з усмішкою, злегка ніжковіючи, вставив Павло.

А голова сільради, знітившись, одвів діда Корнія в куток, і якнайсуворіше давав йому директиву скликати актив. Те, що уповноважений Цека так легко відмовився від відпочинку та їжі, ще більше порушило непохитний спокій дбайливого голови. Коли ж, повернувшись до столу на своє начальницьке місце, голова побачив, що біля другого столу Обушний жваво розмовляв з Павлом та Варварою, іноді підозріло зиркаючи в його бік, — він ще нижче похилив голову. Знак запитання відділився від лоба і повис у повітрі над столом, трохи випроставшись і злегка похитуючись.

Згодом прийшов секретар сільради, низенький, підтоптаний дідок і тихенько посівши своє місце поруч голови, негайно занурив руки й очі в папку для паперів. Здавалося, що на світі немає нічого, крім нього, секретаря Петрівської сільради — Якова Микитовича Мотовила, його паперів та ще Довбні — голови сільради.

— Ми тут б'ємося, як риба об лід, але ж нас жменька, — хвилюючись розповідала Варвара. — От і вчора вночі млин самоправно пустили. Чия ж це, як не куркульська робота?

— Млин — це лише дрібний епізод у класовій боротьбі, що точиться у нас на селі, — солідно додав Павло, пригадавши фразу, що її колись чув від Гавриша з іншого приводу. Вчорашня пригода в млині якнайкраще пасувала до цієї формули.

Марко схвально хитнув головою на Павлові слова і це ще дужче підбадьорило молодят.

Павло задоволено підморгнув Варварі.

— Чуеш, мовляв, як ми розмовляємо? То ж бо то!

Деякі відомості, почуті від Павла та Варвари, Обушний занотував собі до блокноту і це ще дужче підносило відповідальність обох комсомольців. Виплеканою мрією Павловою було — створити нарешті у Петрівці, хоч невеличкий, але бойовий комсомольський осередок. Рік ось уже, як воюють вони з Варварою за кожного молодого колгоспника. Воюють з вулицею, з досвітками, зі споконвічною селянською інертністю, з горілкою. Але осередку й досі немає.

— Тепер візьмемося знову. Уповноважений допоможе, і вже хай там що, а комсомол у Петрівці буде! — твердо постановив Павло, уважно слухаючи Маркові запитання.

Тим часом голова час-від-часу схвильовано зиркав на двері.

— Чому так довго не сходяться активісти?

Настрій голови інтуїтивно відчував і секретар сільради, і його звичні пальці якось нервовіше почали шарудіти паперами.

Прийшов Сукач і, коротко привітавшись з головою, попростував до комсомольців та уповноваженого.

— Свої якшаються, комуністи,—ворухнулася образлива думка в голові Довбні.— А мене, бач, ніби не помічають. Нащо ж тоді й партквитка видавали?

Щось на зразок жалю і каяття відчув голова, але це почуття швидко вляглося.

А тим часом Кривуля, Сутуга та Балута правильно розподілили ролі і, так би мовити, розташували сили. Всі вони, а найкраще Кривуля, розуміли, що недовго вже їм керувати колгоспом. Приїзд Сукача, активізація комсомольців, нарешті поява у Петрівці уповноваженого аж із Харкова—всі ці факти добре зважив і обміркував Кривуля. Та не в таких він був, щоб тихенько зійти з дороги, поступитися новій силі, що переможно навідає на нього. О, він, Кривуля, ще покаже себе! Ще не раз згадають про нього активісти. У нього, Кривулі, вистачить розуму, щоб і справу свою далі вести, і, на випадок чого, сухим із води вийти.

„На мій вік дурнів вистачить,“—підсумував він свої оптимістичні міркування.

„Коли до Петрівки приїхав з самого Харкова,—то ясно, що насамперед він скличе актив“,—далі думав Кривуля і, виходячи з цього, будував плян дій на цілий день.

Поперше, він вирішив зробити так, щоб на збори активу не потрапив Мотора. Від цього страшного партизана можна чекати різних несподіванок. Після млина для Кривулі це не потребувало доказів. Отже він, Кривуля, піде до Мотори, вибачиться за вчорашнє, ну і, звичайно, почнуть похмілятися. А Сутуга з Балutoю чесно на актив підуть і заткнуть горлянку отому піддвірницькові Павлові. Тим більше, що вночі у млині Павло, здається, не помітив ні Сутуги, ні Балuti, значить їм ясне око виступати на зборах, як справжнім активістам. Після активу всі сходяться у Мотори, а там видно буде, що робити далі.

Плян було схвалено одноголосно і негайно приступлено до його виконання.

Простуючи до сільради, Сутуга з Балutoю лише деталізували його.

— А що скажемо, коли спитають, де Кривуля, адже він член управи?—турбувався завжди практичний рахівник.

— Захворів, або поїхав у район—запропонував Сутуга.

— І таке ви скажете, Гавриловичу, захворів! Хочете на сміх себе підняти? Думаєте, Павло змовчить про млин? Краще вже скажемо, що поїхав у район до агронома. Він же рільник.

— Про мене, хай їде хоч поза Гуманню, не тільки до агронома,—погодився Сутуга.— Мене це, поправді кажучи, мало турбує.

— А що ж вас, Гавриловичу, насправжки турбує?—прискіпався Балута. Він любив ясність і чіткість думок, і різні там сумнівні й недомовки були не в його вдачі.

— Мотори боюся, Свириде. Ой, боюся ідола. Ну що, коли він справді бачив і тільки удає ніби нічого не знає? Він психію розуміє, в Чека робив. Ог і крутить нами до часу. А там, дивись, встане колись не на ту ногу і все пропадом піде. Ось чого боюся, Свириде.

Навіть практичний рахівник не міг знайти слів заспокоєння чи розради для свого друга. Побоювання, висловлені Сутугою, мучили і його, Балуту, але він удавав, що страшного в цьому немає.

— Бачив Мотора те, що йому не треба було бачити, чи ні, але це було ще влітку, а зараз уже лютий. Для нього було досить часу викрити нас, але він цього не робив.

Балута говорив переконливо і цим заспокоював і свого боязкого друга, і власну тривогу вгамовував.

— У всякому разі ми добре зробили, що послали до нього Кривулю. Після суперечки у млині—Мотора легко б міг сьогодні на активі проговоритися. Доки тут сидить отой з Харкова, нам треба не спускати очей з партизана. Огак я гадаю, Гавриловичу.

— Ні, таки у вас голова ясніша за мою, — погодився Сутуга і далі вони вже мовчки простували до сільради.

Вони сподівалися, що їх зустріне гамір, суперечки, нервові вигуки—ці повсякчасні супутники всіляких зборів, нарад, засідань в час жорстокої класової боротьби на селі. Але картина, яку вони побачили, переступивши поріг, здивувала їх і збила з позиції.

У приміщенні панував спокій, порядок, тиша.

За одним столом сидів голова і секретар, а далі, в кутку, схиливши до купи голови, тихо розмовляли Обушний, Сукач, Павло та Варвара.

Гуркіт дверей примусив всіх подивитися на новоприбулих.

— Хто такі будете, товариші? — запитав Обушний пильним поглядом, обмацуючи двох друзів.

— Члени управи колгоспу, — похопився відповісти голова сільради.

— На актив з'явилися, — лагідно додав Балута, сказавши це таким тоном, наче він щодня засідає на активах і це стало для нього органічною потребою.

— Довго примушуєте на себе чекати, — холодно кинув Обушний і знов нахилився до товаришів.

Запанувала напружена тиша, тільки чутно було лопотіння папірців у руках Мотовила та тихий шепіт голосів у групі Марка.

— А де ж Кривуля? — раптом обернувшись, запитав Сукач.

Всі четверо пильно подивилися на Сутугу та рахівника. Особливо злісні вогники помітив Балута в Павлових та Варвариних очах. Комсомольці ще не вміли приховувати свій внутрішній стан, як це робили Сукач і Обушний і з молодих очей їм просто бризкала люта ненависть і бажання негайної акції проти ворога.

Тепер поважно, витерши вуса, відповів Сутуга.

— Учора до агронома збирався їхати. Може й поїхав. Хто зна. Вродливе Павлове обличчя скривила глузлива люта посмішка.

— Може до того агронома, що колгоспне борошно продає на базарі? Вночі ж намолоти? — не зводячи глазливого погляду з Сутуги, проказав Павло.

Обом „активістам“ закрився в серця сумнів: знає чи не знає Павло, що вони були в млині? Тінь хвиливої розгубленості лягла їм на обличчя.

На лобі Балуті набряк характеристичний для нього пружок.

Але в одну мить обидва знову з байдужістю невинних агнів, очима, повними щирого здивовання і нерозуміння, дивилися на Павла, Сукача, Варвару й Обушного.

— Не знаємо, до того не приставлені, — взявся відповідати за обох Балута.

— Язиком всього можна намолоти, — не дотримав тону Сутуга, але раптом похопився, що заїхав не туди і вже з жартівливими нотками в голосі запитав зі свого боку:

— А хіба хто пробував уночі молоти? От люди, вікола така була, що добрий хазяїн собаки з хати не вижене, а воно бач до млина добралось.

— Порушення закону і більш нічого, — вставив Балута.

З-за столу підвівся Марко і, звертаючись до голови сільради, запитав його:

— Оце й усі, чи ще хтось прибуде?

Голова тупим поглядом обвів присутніх і глухо пробубонів:

— Так що, товариш уповноважений, мабуть, більше нікого не буде. В розході народ...

— Малувато! — кинув Обушний. — Дуже малувато, товаришу голово.

— У нас більше й не буває, не звикли, — ягідно зауважив Павло.

— Не хочеться з печі злазити, — посміхнувся Сукач. — Ну й люди ж!

— За ноги доведеться стягати, не інакше, — блиснула очима Варвара.

І на ці в'їдливі зауваження промовчали Балута та Сутуга. А тим часом до сільради увійшла вдова Христя, а за нею Миколіюк.

— Драстуйте, товариші, — з самого порога обізвалася жінка і, не чекаючи на відповідь, заговорила до голови сільради.

— Скажи, Юхиме Карловичу, актив я, чи не актив? Стоїмо ми ото в кооперації з Миколіюком, аж тут дід Корній: ні сіло ні пало, йдіть на актив. Ну, ми оце й прийшли, а воно може нас тут і не потрібно? Ще ж ніколи не було, щоб нас кликано на актив.

— Кликali тільки членів управи та сільради, — не підводячи від столу голови, похмуро відповів Довбня.

— А що за люди? — тихо запитав Обушний Сукача.

— Колгоспники, краді наші ударники, — відповів той.

Марко Обушний підвівся і сказав голосно:

— Сідайте, товариші, саме вас і кликано на нараду. Дід Корній не помилився.

— Ну, тоді сядемо, Семене! — весело сказала вдова.

Семен Миколіук відчував у кишені легеньку вагу півлітровки і це порушувало його урівноважений спокій.

„І на біса я взяв її?.. Мене, як путнього, кличуть на нараду, а я приходжу з горілкою, наче на гульбище“—думав він, рукою непомітно перевіряючи, чи не стирчить зрадлива червона головка з кишені. Переконавшись, що пляшка глибоко пірнула і нічим не зраджує своєї присутності, Миколіук задоволено й полегшено зідхнув і вмотився поруч Христі.

Тоді Марко Обушний підійшов до голови сільради:

— Ну що ж, почнемо?

Довбня важко підвівся з-за столу, звичним рухом пальця поправив на лобі знак запитання, прокашлявся і тоді вже голосом, що виходив ніби з порожньої діжки, проказав завчену фразу:

— Товариші, тихше. Збори активу починаємо. А який порядок денний?—звернувся він до Обушного.

— Інформація голови сільради про хлібозаготівлі,—голосно сказав Марко.—Починайте без передмов!

Це спантеличило голову сільради, він навіть заморгав очима від несподіванки і, немов шукаючи порятунку, спинив погляд на блискучій лисині секретаря. Але дідусь сидів непорушно, ніби все, що творилося навкруги, зовсім його не обходило. Навіть не підвівши очей, він механічним рухом підсунув голові кілька списаних папірців,

Довбня вхопився за них, як людина, що потопає, хапається за рятівне коло. Йому пощастило. То були зведення про стан хлібозаготівель по Петрівській сільраді.

Тоді Довбня знову набрав поважного й навіть гордовитого вигляду і, марудно розтягуючи слова, почав:

— Я повинен сказати, що хлібозаготівлі ми виконуємо, конешно, слабовато. Народ у нас несознательний і хліба не дає. На десяте лютого ми виконали,—тут він зиркнув у папірець—ми виконали пляна на тридцять два відсотки. На кутках роботи не було, бо нема з ким. Ви сами бачите, як мало активу. Потому й доводиться більше самому працювати.

На цих словах Павло засовався на стільці, штовхнув Варвару і, очевидно, хотів щось сказати.

Ледве вловимим жестом його заспокоїв Обушний.

Решта присутніх сиділа тихо, низько поскилявши голови.

Невідомо було, чи доходять до їхньої свідомости Довбнини слова, чи вони сприймають їх лише як нічого не варту прелюдію до серйозніших розмов, що безперечно мають відбутися далі.

У всякому разі в напруженій тиші голова продовжував:

— Я повинен сказати, що врожай у нас нікудишній, а плян великий, потому, конешно, нам його тяжко виконати. Може товариш уповноважений з Харкова допоможе, тоді подивимосся, а так, самі, нічого не вдіємо...

В останніх словах Марко Обушний відчув глузливі нотки на свою адресу і зовсім спокійно перебив промовця:

— Значить, на вашу думку, плян нереальний. Так же ж?

— Та ні, він може й реалний, тільки ми його не виконаємо, — збиваючись з розважного, самовпевненого тону і спіткнувшись на слові „реальний“, відповів Довбня.

— Виходить, що держава дала вам непосильний плян? — ніби заохочуючи голову, м'яко вставив Обушний.

„Ні, таки цей клятий харківець зовсім не подібний до інших уповноважених, — з острахом думав Довбня. — Хоч би кричав, лаявся, як інші, і то б легше було. А то говорить так, наче меду дає. Хіба жартує? Так, ні! Говорить поважно, спокійно. Хто його зна, що ховає він за своїм спокоєм та м'яким голосом. А може, а може“...

У мутних очах голови сільради вперше за весь ранок блиснули ледве вловимі вогники надії.

„Може цей уповноважений від Цека скине нам хоч половину пляну? Щось він, ніби на тее наворачтає“!..

Так думав Довбня, знову набираючи вигляду дбайливого господаря на селі і милостивого начальника.

— Я, конешно, як голова сільради, — продовжував він далі, — я должен одверто заявить: конешно, держава трохи перехавкнула з пляном, це всі селяни скажуть, ну качать треба...

— Брешеш! — стукнув долонею по столу Павло. — Це ти, мабуть, над чаркою перехавкнув!

Варвара схопилася на ноги і пальці її нервово стискувалися в кулаки.

— Не вірте йому, товаришу, — напівблагально, схвильовано говорила вона Обушному. — Хліб поховано, розкрадено, а він обдурює вас.

— І таке меле, що й на голову не налізе... Перехавкнула... Чи йому снитися, чи напихмілля?

Це говорила вдова Христа, нахилившись до Миколока. Той стверджує хитав головою. Хвиля радості наростала і ширилася в грудях Маркових, але він, увесь тремтячи від напруження, ледве стримуючись, запитав зніяковілого голову:

— Ви ще щось можете сказати?

— Більш нічого, — ледве чутно відповів той, сідаючи на лаву.

На лоб йому виступили краплі поту.

— Тоді хай скаже голова управи колгоспу. Послухаємо, — запропонував Марко, а Сукач уже перегортав папери і тихим, рівним голосом почав:

— Я людина нова. Всього два місяці, як працюю в цьому колгоспі, але я добре розкопав частину паперів, розмовляв з людьми і мушу сказати, що голова сільради виступив тут..

— Як класовий ворог з партквитком, — знову вихопився Павло.

— Цілком справедливо, Павле, саме класовий ворог тільки й може запевняти, що плян у Петрівці нереальний, що врожай був поганий, що держава перехавкнула. А я питаю голову сільради і членів управи, тут присутніх...

На цих словах Сукач пильно подивився на Сутугу і особливо довго затримався на Балуті.

— ... Хай скажуть, де вони поділи хліб? Тут сидять і рахівник, і комірник. Хай скажуть, хто дав їм право під час збирання врожаю розтринькувати хліб направо й наліво? Ніде нечувані аванси, незаконне громадське харчування, нарешті просто розкрадання хліба з поля з-під молотарки. Хто боровся з цим? Хто запобіг таким злочинам? Де був голова сільради?

Маленький на зріст, щуплявий голова управи завжди говорив рівно, спокійно, не підвищуючи голосу. Але тепер і він ставав неподібний до себе. Голос йому тримтів і зривався на високі ноти. Руки ставали різкі, очі сипали іскри.

— Куркулі тут верховодили, а не чесні радянські колгоспники! Куркульня послала своїх агентів не лише в колгосп, а й в управу колгоспу, і в сільраду!..

— Оце вірно!—ствердила вдова Христя, на цей раз так голосно, що її почули всі. Навіть голова сільради хмарно й докірливо зиркнув на неї, підвівши голову від столу.

— Я заявляю товаришеві уповноваженому, як представникові партії. Плян на Петрівку цілком реальний. Хліб є, він похований, і його треба знайти. Коли ми змобілізуємо маси і розстрошимо куркульських недобитків, ми й плян хлібозаготівель виконаємо, і колгосп зміцнимо, і до весняної засівної як слід підготуємося. Оце й уся моя промова!

Одсапуючись від надмірного хвилювання і набираючи знову притаманного собі спокою, Сукач сів на місце.

— Може ще хто хоче висловитися? — запитав знову Марко Обушний. Він непомітно перебрав на себе функції голови зборів і на це навіть уваги ніхто не звернув.

— Я хочу тільки запитати голову, — обізвалася Варвара. — Яких заходів вжив він до тих, хто цієї ночі самоправно молов у Кривулиному млині? А друге запитання, — чому на збори активу ніколи не запрошували дядька Миколюка, тітки Христі та інших кращих ударників у колгоспі? Чому жінок — ударниць ніколи не притягали до громадської роботи? — з притиском закінчила Варвара і зашарілася від стриманого хвилювання.

— Та ще хай скаже голова, — злісно блиснув очима Павло в бік Довбні. — Хай скаже, чи є у нас в управі колгоспу куркулі та підкуркульники, чи може й тут держава перехавкнула?

Сутуга з Балутюю, що весь час сиділи в напруженій мовчанці, раптом виявили ознаки життя.

Нетактовний Сутуга, підвівши голову, раптом заволав на всю хату:

— Та що ти сам базікаєш: куркулі та підкуркульники! Краще б за своїм татком стежив. Хто ж і розкладає колгосп, як не він!

Балута непомітно смикав свого товариша за рукав, але той не змовк, аж доки не закінчив думки.

Павло зблід, якимось знітився і ще нижче пригнувся до столу. Далі густий рум'янець сорому за батька залив йому обличчя.

Марко Обушний помітив це і, підвівшись, твердо наказав:

— Годі! Відповідай, голово сільради!

Той з таким мученицьким обличчям підводився з стільця, наче сходив на Голготу. Впалим, глухим голосом, повним розчарування і розбитих надій, він бурмотів, водячи пальцем по непотрібних уже зведеннях.

— Про куркулів нічого не можу сказати. Може вони є в управі, а може й нема. В душу людині не залізеш. А Христі не кликав та й Миколюка теж, бо вони ніколи не говорили мені, що хочуть працювати в активі. Більше я, товариші, нічого не можу сказати! — закінчив свої відповіді голова, але не сів, а стовбичив за столом як пень високо спиляного дуба.

— Сідай, ноги болять, — глузливо запропонував Обушний і, під легенькі усмішки присутніх, Довбня важко опустився на стілець.

„ГАДИ — Я ВАШ БОГ“.

Тепер слово забрав Марко Обушний, і з перших же фраз усі відчули, яку непоправну помилку робив Довбня, коли розраховував на його милість. Виявилося, що цей уповноважений за дві години свого перебування в Петрівці вже прекрасно знав не тільки кількість засіяних гектарів, стан урожаю, худоби та розподілу прибутків, а й усі неподобства, що трапились у колгоспі протягом останніх місяців.

Марко Обушний говорив без ораторської пози, поважно і просто. У присутніх складалося вражіння, наче вони слухають промову людини, яку знають уже досить давно. Ось він говорить про догляд коней, і всім здається, ніби уповноважений тільки що обійшов усі стаїні колгоспу „Жовтень“. Тепер Обушний закликає негайно очистити колгосп від куркульні та підкуркульників, мобілізувати на боротьбу за хліб кращих ударників когоспу, завчасно готуватися до весняної сівби.

Семен Миколук і Христя Смілик задоволені презирнулися. Обом в очах блиснули горді вогники. Адже, говорячи про ударників, Обушний саме на них двох довше затримав свій промовистий погляд.

Після кожної його фрази завзятіше горіли очі Сукачеві, Павлові та Варварі. Лише Сутуга та Балута, не в силі приховати свого занепокоєння, дивилися собі під ноги та совалися на стільцях, наче в них було понатитувано голок.

Але не довго довелося говорити Маркові. Він змушений був припинити промову, бо вже кілька хвилин до вух присутніх знадвору долітали уривки грубої базарної лайки.

Голос, очевидно, належав п'яній людині, бо уривки мідних слів часто перемішувалися з куплетами віртуозної соромидької, незвичної буйної пісні і вугуків. Почувши це, Марко облишив говорити запитаиво подивився на голову сільради.

Усі присутні притулили обличчя до заморожених шибок, що виходили на майдан.

— Це батько, — сказав Павло, блідий, обертаючись до Обушного. — Ми його зараз зв'яжемо. Продовжуйте, товаришу.

— Диви, Мотора нахрюкався, — констатував Миколук, глибше запихаючи в кишеню півлітровку, що з цього моменту була абсолютно недоречна і обпікала ногу колгоспників.

— Як свиня та ще й з сокирою, — додала Христя. — Ну, тепер буде буровити аж до вечора.

Марко виглянув у вікно і побачив, як через майдан, тримаючи свій хисткий, непевний курс у напрямку сільради, чимчикував велетенський дядько.

Кожух йому розхрістався, шапка очевидно ще раніше розлучилася з головою свого господаря. Обличчя червоно-сине від горілки та морозу мало колір недоспівого прив'ялого кавуна. У правій руці він високо тримав сокиру, вимахуючи нею, немов шаблею, люто комусь погрожуючи.

— Партизан... Машиніст біля двигуна... Нічого собі хлоп'ята... — думав Марко, згадуючи характеристику секретаря райпарткому.

Вигуки та одноманітні слова пісні свідчили про те, що незапрошений на збори активіст з високо піднятою сокирою вже зовсім близько від сільради. Він очевидно поспішав, щоб не спізнитися...

Марко виразно подивився на Довбню:

— Що ж ти будеш робити з ним? — немов запитували його гострі очі.

Голова сільради заметушився, гукачи на виконавців, але тих, як на лихо, не знайшлося в сільраді.

— Нащо, справді, наражати себе на небезпеку? Що, нам більше за всіх треба? — мабуть думали „ретельні“ виконавці і воліли краще заховатися за комином, аніж виходити назустріч страшному партизанові.

Тим часом голова сільради остаточно розгубився. Він шарпався по сінях з кутка в кут, важко одсапуючись і без кінця повторюючи:

— Виконавці! Верьовку, верьовку сюди!

Марко Обушний стежив за ним з усмішкою, повною неприхованого призириства.

Павло, тримаючи руку в кишені, де лежав батьківський „Наган“, благально дивився на Обушного. Він чекав тільки наказу, щоб вискочити на ганок і затримати батька, не допустивши до сільради.

Але Марко мовчки далі спостерігав безпорадну метушею голови сільради.

Залишимо тим часом Мотору у всій „партизанській“ красі на майдані і повернемося, так би мовити, на його вихідну позицію.

Тільки - но вранці Мотора спорожнив принесену „Керзоном“ пляшку, як з другою пляшкою в руках і з вибачливою посмішкою

на вустах на порозі його хати з'явився Кривуля. Тоді в Мотори в сотий раз виникло запитання, відповіді на яке він ніяк не міг знайти:

„Чому це, починаючи від молотьби, його так шанують Кривуля, Сутуга та Балута? Де причини такої зворушливої до нього, партизана, приязні від членів управи колгоспу?“

Він і тепер хотів запитати про це Кривулю, але якась інша думка несподівано з'явилася на зміну першій. А чарка, налита люб'язним гостем і сумлінно випита партизаном, остаточно сплутала всі думки в Моториній голові. Сіли до столу.

Минаючи гострі моменти, Кривуля щиро вибачався за нічну пригоду в млині і вихваляв Моторину сміливість. А тим часом „Керзон“ уже не раз бігав до крамниці, бо він був чесний, відданий собака і доручення свого господаря виконував не погано.

Після ...надцятій чарки, коли Кривуля вже встиг розказати про актив, на який його, Мотору, старого партизана, не покликано, про Сутугу та Балуту, що пішли на актив продаватися отому, що з Харкова,— на партизана найшла лють. А тут ще Кривуля цілком щиро дивується і навіть ображений за Мотору: як це, справді, такого героя не кличуть на актив? Він би, Кривуля, на місці партизановім, ніколи б не стерпів такої зневаги.

Та, очевидно, горілка сильніше впливала на Мотору, ніж обережні й хитромудрі натяки Кривулини. У всякому разі скінчилося це невинне похмілля тим, що Мотора перекинув стіл, схопив з-під лавки сокиру і, вимахуючи нею, помчав до дверей, вигукуючи на всю хату:

— Де вони, активісти? Давай їх сюди! Порубаю всіх! Забули партизана, гади—я ваш бог! Де вони?

— У сільраді,— улесливо підказав Кривуля і накинув на Моторині плечі кожуха, а на голову натягнув шапку.

— У сільраді!—ще раз потвердив надмірно уважний член управи і, злодійкувато озираючись, городами, через перелази, цілком вдоволений із своєї поведінки, Кривуля підтюпцем побіг додому.

Він таки мав підстави бути задоволеним.

„Хоч, правда, плян дій, накреслений уранці, трохи порушено, але поганий той керівник, що не вміє маневрувати на ходу. А було б добре, коли б Мотора провалив голову отому уповноваженому. Може б менше їх їздило тоді“.

Так думав Кривуля, простуючи додому і пильно вслухаючись до погрозливих вигуків Моториних.

А Мотора тим часом наближався вже до сільради. Ні Сутуга, ні Балута ніколи не сподівалися на Моторину візиту та ще в такому стані. Для них було ясно, що Кривулин плян провалився. І ця думка наганяла на них ще більшого холоду.

Коли Мотора, вимахуючи сокирою, гукав: „Де вони, активісти?..“ їм пригадувався млин і іржавий шворень у партизанових руках. Тоді обом закрадалося побоювання, що Мотора нарешті розрахувався з Кривулею по-партизанському і тепер прийшов до сіль-

ради, щоб звести рахунки із ними. Смертельна блідість лягла їм на обличчя і вони зайшли за комин, щоб не впасти в око Моторі, доки його не затримують.

У всякому разі Сутуга та Балута мали всі підстави, за висловом Мотори, „ламати цикорію“. Вони не знали, в який саме спосіб виконав Кривуля свій плян, але відчували, що зустріч їхня з партизаном не обіцяє нічого втішного.

Напруження в сінях дійшло найвищої точки. Ось-ось, люто розмахуючи сокирою, Мотора влетить у сіни й почне здійснювати свої погрози.

Голова сільради, блідий, як крейда, стояв серед сіней і розгублено зиркав на присутніх.

Права Павлова рука, що тримала в кишені „Наган“, помітно дрижала. Партизан Мотора вигукував погрози уже біля самих сходів на ганку.

Тоді, кинувши на Довбню погляд, повний зневаги і призирства, з натовпу наперед вийшов Марко Обушний. Він спокійно стояв, тримаючи руки в кишенях козачка і гостро дивився на Мотору. Партизан люто розмахував сокирою, наче приміряючись, куди краще поцілити, щоб з одного маху вбити людину.

За своєю спиною Обушний відчував гаряче дихання Сукача, Павла та Варвари і навіть здалося йому, що Павлова рука рвучким рухом вихопила з кишені „Нагана“.

„Коли б хлопець не наробив дурниць“,— подумав Марко і, не обертаючись, рухом руки відсунув від себе тих, що напірали з сіней.

Через замети, з-за огорож, і навіть з вікон ближніх хат десятки цікавих очей стежили за фіналом цього несподіваного герцю.

Гостре лезо партизанової сокири виблискувало на сонці сріблястим промінчиком, приковуючи до себе страшну увагу цікавих спостерігачів. Нарешті, Мотора звів очі на Обушного і пильно подивився на нього. Марко стояв спокійний, заклавши руки в кишені і теж не зводив очей з партизана.

Напруження дійшло свого апогею. Хвилина і хтось із двох впав мертвим тут перед ганком Петрівської сільради.

Тоді всі почули тихий, але твердий голос Обушного.

— Покинь сокиру! Ну!?

Руки, як і раніш, Марко тримав у кишені, але очима пронизував наскрізь розхрістану партизанову постать.

Мотора ще одну мить уже зовсім тверезими очима зиркнув на Марка і, люто заскреготавши зубами, кинув сокиру вбік від себе. Кинув і став перед ганком, широко розставивши ноги і низько схиливши голову. Зідхнув тяжко на всі груди, наче велетень, здоланий супротивником після довгої жорстокої боротьби. Руки безвільно звисали йому вздовж тіла.

Марко почав сходити з ганку і почув позад себе задоволений шепіт. Партизан стояв нерухомо. До нього впрост підійшов Обушний і поклав руку на плече.

— Що тебе скаламутило, друже?— тихо запитав Марко.— Чия рука сокиру на актив підіймала? Невже партизанова?

Мотора хвилину стояв непорушно, далі рвучким рухом скинув з плеча Маркову руку і проказав голосом, повним розпачу, образи й каяття.

— Ну, чого ж стали? Беріть, в'яжіть партизана! Розстрілюйте?

— Цього ми не збираємося робити. Йди, проспися,— знову тихо співчутливо порадив Обушний.

Тоді Мотора круто повернувся і, похнюпивши голову, ледве похитуючись, поплентався додому. Тільки тепер усі помітили, що за ним, як вірний нерозлучний супутник, підібгавши хвоста, підтюпцем ішов Керзон.

Коли Обушний повернувся до приміщення сільради, він відчув до себе запобігливу повагу присутніх, а особливо захопленими поглядами обдарували його Павло та Варвара.

— Товаришу голову!— звернувся Обушний до Довбні.— Сьогодні я весь день працюватиму в управі колгоспу, та коли на сьому годину ранку отут у сільраді не будуть всі члени сільради, управи колгоспу, члени комнезаму, краді ударники, список яких ми увечері дамо, нарешті червоні партизани, коли, чуєш голову?— узавтра вранці їх тут не буде, то пам'ятай, що з тобою я поговорю тоді трохи інакше! Зрозумів?

— Приложу все старання, не сумнівайтесь — глухо, але покійно відповів Довбня. Він був задоволений, що так щасливо скінчилася історія з Моторою, і тепер був ладний справді прикласти „старання“, щоб скликати ширший актив.

А Марко одійшов до столу і, витягнувши записну книжку, почав занотовувати в неї.

Навкруги нього голосно обговорювали вчинок Мотори, пригадували кожний його рух, чи вигук, з глузливим сміхом смакували переляк голови та виконавців, і кидали схвальні репліки на адресу Обушного.

— Коли б не товариш, була б робота,— долетіло до Маркових ушей, але він мовчки далі щось занотовував собі до книжечки.

Почувши ще кілька шанобливих зауважень на свою адресу, подумав:

— Така вже вдача у людей.. Три хвилини тому, кожний трусився за своє життя, а тепер ось весело гомонять, жартують, ніби нічого не сталося... А чому б їм і справді не посміятися з пригоди... Адже небезпека вже минула...

Далі, захопивши з собою Сукача, Павла та Варвару — Обушний пішов з ними через майдан навпростець до будинку управи колгоспу. Вслід їм, з усіх дворів, що оточували майдан, дивилися пильні очі, що в них поруч з цікавістю можна було помітити певне розчарування: як це так отой приїжджий, навіть не витягаючи рук із кишені, міг приборкати страшного Мотору?

Коли вже Обушний з товаришами одійшли далеко від сільради і Довбня полегло зідхнув,— тоді тільки підвів від паперів свою

близкучу лисину секретар сільради Мотовило. Ще раз переконавшись, що крім нього й голови вже нікого не залишилося,— він швидко скопився з місця, витер хусткою густі краплі поту на чолі і шарпнувся за шафу, де звалені в куток без всякого ладу лежали старі плякати, газети та інший мотлох. Довго порпався там секретар, а далі вийшов з продовгуватим клаптем паперу, на якому незграбними червоними літерами було виведено:

— „Боротьба за хліб — боротьба за соціалізм“.

Здувши пилюгу з пляката і наквацювавши кутки клейким мастивом, секретар урочисто приклеїв його на найвиднішому місці.

Тоді знову сів до столу і мовчки заглибився в папери.

НЕВДАЛА ВІЗИТА

Пізно увечорі виходив Павло з Варварою після перевірки рахунків в управі колгоспу. Була зима, але в серці обом співали солов'ї своїх золотих весняних пісень. Сиве небо нагадувало димчастий мармур і місяць плавав у ньому, затьмарений і анемічний.

Десь на далекому кутку захватно співала молодь:

„Копав, копав криниченку
У зеленому саду,
Чи не вийде дівчинонька
Рано вранці по воду“.

А на майдані бовванів темний порожній „будинок колективіста“ і вікна йому було взято на прогоничі.

Коли Павло та Варвара проходили біля сільради, Варвара сказала Павлові:

— Бойовий товариш, правда ж, Павлику?

— Хто?

— Наш уповноважений. Глянь, як він твердо і спокійно веде лінію. От у кого нам повчитися треба.

Павло хвилинку помовчав, щось своє думаючи, а потім відповів:

— Витриманий більшовик!

— Цього мало сказати, Павлику, — „витриманий“. Ні, він розумний, товариш хороший. Отакого б нам на село.

Павло найжачився. Йому здалося, що Варвара, аж надто вже захоплена новим уповноваженням. А він же, Павло Мотора, безмірно любить Варвару, любить цю колишню наймичку, сироту, а тепер ударницю в колгоспі і комсомолку. Він хотів, щоб у такі ночі, коли небо неозоре, а навкруги нікого нема, щоб у такі ночі Варвара говорила лише про нього, про їхнє кохання, майбутній шлюб, спільну боротьбу.

Вони зайшли в темний завулок. Ясніше чувся спів молоді. Варвара тихо підтягла пісню.

— Ні, вона моя, славна, хороша товаришка — заспівало Павлове серце, і він міцно вхопив її в обійми, притулив голову до своїх гарячих грудей і пестив її, прислухаючись до далекої пісні.

Ніжно, довго прощалися біля Варвариних воріт, і Павло, наливши снагою і буйною радістю, попростував туди, де завмирала в останніх акордах парубоцька пісня. Йому хотілося співати з усіма, співати на всі груди, як ще не співав ніколи. Та коли наближався до гурту, протверезішав і вирішив декого з своїх хлопців-ударників залучити завтра на актив.

„Тепер уже ми організуємо комсомол. Не будь я Павло Мотора!“ — ще раз подумав він, наближаючись до веселої, галасливої юрби хлопців.

На вулиці Павло був недовго. Умовивши двох товаришів прийти на актив, він пішов додому. Треба було прочитати останню газету, скласти списка незаможницької молоді, щоб завтра дати його Обушному.

Далі згадав про сьогоднішню батькову поведінку і сором опік йому лице. Павло ішов порожніми вулицями і думав: де причина, що його батька, з діда-прадіда наймита й злидаря, останні місяці під таку увагу взяли колишні куркулі? Своїм молодим інстинктом відчував хлопець, що за цією увагою ховається якийсь громадський злочин, і це обурювало Павла. Він ніколи не припускав думки, що його батько, який сам послав його, Павла, до комсомолу, його бойовий партизан і чекіст раптом опинився в чужому таборі. Кілька разів Павло намагався заговорити з ним про свої підозріння, але старий Мотора або уперто одмовчувався, або гримав на сина:

— Молодий ще ти мене вчити. Знай там свої комсомольські справи!

Але сьогодні Павло вирішив рішуче натиснути на батька.

Хай гримає, хай сердиться, погрожує, тільки на цей раз йому вже не відкараскатися від прямої відповіді. Павло не відступить від нього хоч би там що. Треба ж, нарешті, покласти край його витівкам? З таким рішенням ішов хлопець додому. На порозі його приязно зустрів „Керзон“.

— Значить, батько вдома, — вирішив Павло. — Ну тепер тримайся! Розмова буде не абияка.

Старий Мотора справді був дома. Широко розкинувши руки, він лежав у ліжкові горілиць і важко дихав. Неспокійно спав партизан після денних пригод.

Павло став біля ліжка і довго дивився на велетенське батькове тіло, на його дебели руки, що з них одна була порубана денікінською шаблею. Він спостерігав нерівне батькове дихання і пригадав, що груди йому пробиті ворожею кулею. І раптом Павлові стало жаль свого старого. Хотілося ніжно, як меншому братові, погладити йому завчасно посивіле волосся і сказати:

— Батьку мій, бідний, бентежний батьку! Що каламутить твоє велике, партизанське серце?

За працею, за громадською роботою Павло майже ніколи не розмовляв з батьком щиро. Вони розуміли один одного з коротких, між іншим кинутих, фраз, з одного слова, ба навіть погляду.

Так було аж до осені. А відтоді ось уже кілька місяців, як запис старий партизан, замкнувся з своїми думками, став нервовіше реагувати на Павлові спроби заговорити.

„Не легко, мабуть, йому“, — думав син, не зводячи очей з батькового обличчя.

Та Павло швидко опанував себе і, витягнувши з кишені увосмере згорнуту газету, дбайливо розгорнув її на столі. Підкрутивши ґанця, Павло сів до столу і перед тим, як взятися до читання, прислухався.

В хаті було тихо.

Павло чув тільки поривчасте хрюпіння батькове, та з другої кімнати до його слуху ледве долітало важке зідхання материне.

— Спить вона, чи ні?

От би з ким хотілося одвести душу Павлові про свою радість, про кохання до Варвари, про ту молоду силу і завзяття, що ними переповнені їхні серця. О, мати зрозуміла б його! Вона б детально розпитала про все, про все, а потім, полегшено зідхнувши, сказав б на останку:

— Роби, Павлику, як сам знаєш. Ти вже в мене не маленький!

І так тепло і надійно завжди стає від цих щирих і простих материних слів.

Зануривши пальці в густе каштанове волосся, Павло схилювся над „Комсомольцем України“. В передовиці писали про участь комсомолу в хлібозаготівлях, про хитрі маневри куркулів та підкуркульників, про потребу нещадної боротьби з ними.

У статті не згадувалося ні їхнього району, ні тим більше Петрівки, але Павло пожадливо всотував фрази, тихо про себе ще раз повторював їх уголос, щоб краще запам'ятати, і йому здавалося, що невідомий автор статті наче сам був у Петрівці і бачив усе на власні очі. Так ймовірно й правдиво писав він про життя-буття колгоспне.

Прочитавши передовицю, Павло одірвався від газети, протер стомлені очі і вже хотів братися до міжнародніх телеграм, як раптом йому вчулося скрипіння снігу під кількома парами чобіт.

Павло уважно прислухався.

„Керзон“ біля партизанського ліжка нашорошився і схопився на ноги. Тоді Павло згадав, що, ласкаючи „Керзона“, він забув взяти двері на засув. Він хотів вийти з-за столу, щоб на випадок чого належно зустріти гостей, але сінешні двері рипнули і гості не забарились стати на порозі.

Попереду, улесливо всміхаючись, виступав Кривуля, а за ним ніяково блимали очима Сутуга та Балута. З кишені Кривулиного кожуха зрадливо визирала пляшка горілки:

— Добрий вечір, Павлику! — привітно сказав Кривуля. — А старий сплять?

Замість відповіді Павло люто прохрипів „Керзонаві“, вказуючи на непрошених гостей:

— Куркулів і підкуркульників взять! Кі-сі!

Собака скажено загарчав і шарпнувся до Кривулі. Той швидко обернувся і кинувся навтьоки таким прожомом, що збив з ніг Сутугу, а Балута, спіткнувшись через нього, гепнувся головою аж об сінешні двері.

Шестеро ніг дрібно залопотіли поза хатою. „Керзон“, випровивши гостей, здоволений і гордий лащився біля Павлових ніг коли той брав на засув двері.

— Молодець, „Керзон“, — сказав Павло сміючись і ляскаючи собаку по шиї. — Хоч ім'я у тебе й не наше, але куркульню нажахав добре.

Собака радісно завищав, ніби розуміючи високу похвалу молодого господаря.

Від гуркоту в сінях розплющив очі старий Мотора.

— Що там таке? — одвертаючись до стінки, пробурмотів він сонним голосом.

— Спи, тату, спи, то „Керзон“ у сінях пацюків ганяє, — заспокоїв син.

Знову захріп партизан, а Павло поринув у газетні новини.

А на розі двох вулиць стояло трое і розчаровано поглядали один на одного. Не тяжко було впізнати їх. Це були жертви Керзонової лобової атаки. Далі трое про щось коротко порадилися і, прощаючись, Кривуля тихо сказав своїм однодумцям:

— Не журись, хлопці, не вдалося Обушного присадити обухом Моториної сокири — підкрадемося з другого боку, а свого дійдемо! Їх слухав тільки місяць та мармурове небо.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

РОДИНА МИКОЛЮКІВ

Середніх літ жінка, спершись на комин і підперши рукою підборіддя, жалібно і докірливо промовляла:

— І сибірки на тебе анциболота немає! Ось кинь мені іржати бо доіржешся, доки як не візьму чаплію та як не усвиріплю позаддю — то й родичів не впізнаєш!..

— Го-го-го! — відповів з печі молодий голос. — Це ще не велика біда — родичів не впізнавати. Про мене й зовсім їх не бачити, от, щоб я вмер...

Звісивши босі ноги, край печі сидів вродливий хлопець років дев'ятнадцяти, повновидий, з великими карими очима, у вишитій полотняній сорочці. На колінах йому лежала дрібнокаліброва Геківська рушниця і три вистрелені набої ще пахли спаленим порохом.

Мати скорботними очима поглядала то в куток, завітчаний іконами та релігійними картинами, то на піч, де милувався з рушницею її єдиний безпутний син.

— І в кого ти вдався отакий невірний, і навіщо я тебе своїм молоком змалечку годувала отакого безпутного? Коли вже від-

даси оту пукалку ік лихій годині, щоб мої очі тебе з нею не бачили?

Син одіслав набік рушницю і, почавши крутити цигарку, розважно перебив матір:

— Підждіть, мамо, ви за одним замахом поставили стільки питань, що одразу всього й не охопиш. Тому я беру слово по вашій коротенькій доповіді і відповідатиму на всі принципові питання по черзі. Перше: у кого я вдався такий невірний? Я глибоко переконаний, що я—син Ганни та Семена Миколюків, цебто ваш син, мамо. Значить, я вдався у вас, бо ви ж самі знаєте, що „сова не виведе сокола, а все буде сови́ня“. От, щоб я вмер.

— А заціпило б тобі!

Мати плюнула собі під ноги, але з місця не рушила.

— Не перебивайте оратора,— продовжував з печі син.— Другий ваш закид на мою адресу стосується біографії моєї життя: „нащо ви мене змалечку годували своїм молоком?“ Це, звичайно, справа давня, ще дореволюційна, проте, я не хочу бути невдячним. Будь ласка, вирахуйте, скільки відер молока виссав я, коли був малим, і я з охотою поверну вам натурою, або вартість його грішми, звичайно за твердими цінами. От, щоб я...

— Ой матінко-о-о моя!—тільки приказувала жінка, водночас уважно і не без певної цікавості слухаючи синову відповідь.

— І, нарешті, „коли вже я віддам оцю пукалку“?

Син ніжно погладив ворону блискучу цівку рушниці.

— Ще три дні вона побуде в мене... Така постанова комсомольців. По тижню в кожного... Тут у нас дисципліна залізна... От, щоб я вмер.

— Аж три-и дні, та ж за три дні ти мені всі ікони попсуєш. Сьогодні ж мені віднеси її ік бісовому батькові...

— Е-е, мамо, не кажіть, я ж по іконах не влучаю. Шкла жалко, а що в „Тайную вечерю“ поцілив, так це ж не ікона, а картина. Та й влучав я не в Суса Христа, бога спаса, а в Юду... Оце й уся моя відповідь, мамо, на ваші закиди. Правда, я не хочу спинятися на таких дрібницях, як сибірка, чаплія та інші погрози. На них я можу відповісти коротко. От щоб я вмер... Дивіться.

Син хутко вхопив рушницю, притулив приклад до плеча, прижмури́в праве око і, хвилинку поцілившись, вистрелив у куток.

— Та не бий же хоч у благословення, шибенику!—скрикнула мати, але побачивши, що ікони цілі, заспокоїлася і навіть поцікавилася, куди влучила куля. Пересвідчившись, що куля пробила голову змія, що його довгим списом намагався заколоти Георгій-Побідоносець—мати трохи заспокоїлася.

Пройшовши до печі, вона заgrimіла там заслонкою та рогами, забряжчала посудом. Згодом почувся її тихий, ласкавий голос:

— Злізай вечеряти, лобуряко, та лягай спати. Завтра ж знову рано доведеться на стайню йти!

Сідаючи до столу, син сказав матері спокійним, серйозним тоном:

— А ікони, мамо, нам все таки треба познімати. Перед товаришами соромно. Як не як, комсомолецъ же я. Та й батько, колишній червоноармієць, бригадир у колгоспі. По-новому треба жити, мамо!

Мати нічого не відповіла, тільки глибоко зідхнула й задумливо сперлася на рогач.

У дворі загавкав собака і раптом замовк.

— Мабуть, батько,— тихо сказав хлопець.

Справді, за хвилину у хату увійшов Миколук, а за ним, з дорожньою валізкою в руках, Марко Обушний.

— Ну, стара, приймай гостя!

— Милости просим, товаришу, чи як вас? Андрію, чого ж ти розсівся, як присідатель. Візьми в товариша сундучок та постав під лаву,— заметушилася жінка.

— Роздягайтеся, будь ласка, та зараз і до вечері. Не вмирала ваша доля.

В цей час, швидко вихопившись з-за столу, до матері підбіг син і схвильовано припав до її вуха:

— Мамо, не кажіть, що я стріляв. Це, кажуть, з самого Харкова. Сміятиметься. От, щоб я...

— Та відчепися. Самій за тебе соромно.

А Марко Обушний скинув козушка, шапку, пройшовся по хаті і лише тоді згадав, що дві минулі ночі він не спав у дорозі. Перспектива нарешті заснути приємно вплинула на нього.

— А це наш комсомолецъ,— одними очима вказав Миколук на сина.— Йч якого виперло, вже вищий за мене.

— Дебелий хлоп'яга. А як звуть?— обернувся Марко до хлопця.

— Та Андрієм,— соромлячись, але тримаючись з належною гідністю, відповів юнак.

— Що ж, Андрію,— дружньо сказав Обушний,— доведетеся нам з тобою йти на кутки, хліб заготовляти. Ти—як?

— Коли треба, то й підемо. Мені вже казав Павло. Тільки, хто ж на стайні за мене побуде? Біля коней?

— Знайдемо!— упевнено відповів Обушний.

Трохи згодом всі сиділи за столом. Розмовляючи зі своїми новими приятелями, Марко відчував солодку теплоту в грудях. Бригадир Миколук, як виявилось з розмов, був у старій армії, а потім, голоснувши ногами за мир, опинився у червоногвардійській частині. Воював з гетьманом, німцями та Врангелем, а, як ушухло на фронтах, повернувся до землі.

Значить, Марко Обушний не помилився, коли наперекір пропозиції голови сільради зупинитися на квартирі у „доброго дядька“, вирішив жити у Миколука.

З чемности, хазяї не докучали йому запитаннями, хоч розпитати про місто, про новини, про особисте життя Маркове, не абияк цікавилися. В далеку глуху Петрівку такі люди, як Обушний, рідко потрапляють. Тож не дивно, що колишній червоногвардієць Ми-

колюк, горів з нетерплячки довідатися від Марка про політику про японця і про бурхливе столичне життя.

Особливо Андрієві хотілося багато де про що порадитися з кватирантом, уже як комуністові з комуністом. У його уяві комсомол був та ж сама партія, тільки молодша віком. Такої думки уперто дотримувався хлопець, хоч секретар осередку Павло і заперечував її. Ця думка підносила комсомольця у власних очах, збільшувала відповідальність за свою роботу в колгоспі.

Але й Андрій вгамував своє палке бажання і з величезного арсеналу запитань, що роїлися в його голові, вибрав на сьогодні лише одне, на його думку найкардинальніше, що його ніяк не можна було відкласти.

— А ви як, з робітників будете, чи може наш брат, селянин?

— Не знаю, що й відповісти. Всього доводилося. Замолоду був у наймах по економіях, як кажуть, чужим волам хвосту крутив, а пізніше, парубком уже, на заводі отаборився,— охоче відповів Марко.

— А-а-а-а! — многозначно протягла жінка. — Значить на заводі.

— Годі вам, товаришу, з ними в розмови входити. Ви тільки потурайте їм, то вони до ранку запитуватимуть. Ба, як вуха порозвішували. Давайте спати, або що,— запропонував господар. — Нам нічого, а товариш з дороги, та ще й з далекої.

— Про мене,— погодився Обушний, підводячись з-за столу. — Чи спати, то й спати. А з тобою, Андріє, ми ще нагсворимось доскочу.

Голова сільради справді таки „приклав старанія“. Не звіряючись на виконавців, він до пізньої ночі сам ходив по хатах, запрошуючи активістів до сільради.

За весь час свого головування Довбня вперше знизився, щоб ото самому ходити й загадувати на збори. Але з одного боку подія в млинні, наступ Моторин на сільраду, тридцять два відсотки хлібозаготівельного пляну, нарешті рішучий тон, яким учора уповноважений наказав йому скликати актив — все це зламало начальницький гонор і примусило Довбню до глупої пізньої чвалати темними вулицями Петрівки, перед кожним двором перемагаючи сигові бар'єри.

Але люди не знали, що саме спричинилося до такої демократичної поведінки голови. Вони бачили голий факт. Вперше в історії пореволюційної Петрівки голова взяв на себе обов'язки виконавця. Це надавало виняткового значення наступним зборам активу.

І справді, коли Марко Обушний, пам'ятаючи, що точність на селі річ умовна — прийшов до сільради о восьмій годині — він застав там біля двох десятків людей. З жінок він помітив тільки Барвару та вдову Христю. За столом сидів Павло і записував присутніх.

— Двадцять два чоловіки вже прибуло, — доповів він Обушному, коли той підійшов до столу. — А з вами — сказав хлопець, поба- чивши старого Миколюка та Андрія, — з вами трьома буде двадцять п'ятеро!

Потім тихше, голосом, повним стриманого захоплення, сказав, нахилиючись до Маркового обличчя:

— У нас на актив ніколи стільки не приходило. З такою кількістю вже можна децю зробити.

— Справа не в кількості товаришу Павле...

— Та воно так! Але кількість переходить у якість. Це я вже знаю.

Кілька хвилин Марко, розмовляючи з комсомольцями, одночасно вивчав присутніх.

„Оце він, актив? — думав Обушний. — Це ж від нього великою мірою залежатиме успіх справи. Хто, як не актив у першу чергу повинен цупко взятися до боротьби за хліб, за готування до сівби“. Та досвідчене око більшовика спостерегло чимало такого, що примусило уповноваженого підійти до активу критичніше. Помітив Марко, що тільки невеличка частина активістів короткими зауваженнями, одвертими поглядами, ба навіть рухами виявляли ціка- вість до зборів. Переважна більшість уперто смалила цигарки, спинами спершись об піч, і непорушна тупа байдужість густими хвилями йшла від скзованих мовчанкою сірих облич.

— На ділі перевіримо, — підсумував Марко свої спостереження, далі розмовляючи з Сукачем. Голова сільради тим часом не знав, де себе подіти, і вдавано-серйозно стежив за рухами секретаревих пальців, що звично шаруділи паперами.

Нарешті, Марко Обушний круто обернувся до присутніх і лице йому закам'яніло. Жодний м'яз не ворухнувся на ньому. Тільки до- питливі очі перебігали з одного обличчя на друге, ніби читали в поглядах присутніх їхні затаєнні думки.

Хвилину тяглася ця гостра напружена мовчанка. Стало так ти- хо, що чути було, як у грубій готів вогонь.

Нарешті Обушний, спершись на стіл руками і нахилившись ту- лубом вперед, почав рівним, але твердим голосом, чітко вимо- вляючи кожне слово:

— Товариші! Я бачу перед собою тих, хто в першу чергу від- повідає за ганебний провал хлібозаготівель у Петрівці. Невже ви гадаєте, що пролетарська диктатура дозволить терпіти таке стано- вище, дозволить зривати пляни соціалістичного будівництва? Нев- же ви думаєте, що влада, ліквідувавши куркульню як класу не зможе знайти й розтрошити недобитків цієї класи?

— Це він про Кривулю, Балуту та Сутугу, про „святую трійцю“, — тихо сказав Павло на вухо Андрієві. — Як в око вліпив...

— Від цього не сховаються, — з гордістю в очах відповів Андрій.

Марко говорив далі:

— Хто так думає, той сам потрапив у полон куркульні, став її помічником і виконавцем!

— А оце про голову сільради,— прошепотів Андрій.— От, щоб я вмер!

На цей раз Павло стверджуюче хитнув головою.

Кривуля, що сидів аж біля порога, ховаючись від сардоничного погляду Павлового, низько нахилив голову.

Голова сільради спохвату забув намастити чуба і знак запитання вже не спадав йому на лоба блискучим кетяком.

— Хліб розкрадено, поховано, розбазарено! Це так вірно, як те, що у нас радянська влада, а не петлюрівська директорія, що за неї дехто з присутніх тут активно боровся!

— Це в Балутин город камінця закинув,— шепнув Миколіук Сукачеві.

— Я запевняю вас,— говорив далі Обушний серед напруженої тиші.— Я запевняю, що ми знайдемо всіх, хто, протиснувшись до колгоспу та його керівних органів, намагається далі розкладати колгосп, приховувати від держави лишки хліба. Ми знайдемо їх і покажемо всім чесним колгоспникам. Щоб усі бачили цих вовків в овечій шкурі. Ми знайдемо тих, хто вкладає сокиру в руки партизана Мотори, ми їм покажемо таку моторизацію, що їй небові стане жарко!

— Захища твого старого. Чуєш, Павлику?

Варвара легенько штовхнула хлопця під лікоть...

Той байдуже хитнув головою, але не міг погасити в очах вогників радості.

— ...І не дивно, що одноосібний сектор виконав пляна лише на чотирнадцять відсотків. Куди ж односібник поспішатиме, коли підпора партії і ради на селі загрузла в куркульському багні. Адже ви—актив, і прекрасно розумієте, для чого державі потрібен хліб. Не хоче цього розуміти тільки той, хто й досі чекає порятунку з-за кордону. Але з такими у нас буде інша розмова... До речі,— звернувся Обушний до голови сільради.— Скількох ви покарали за розкрадання соціалістичної власності?

— Здається, нікого,— буркнув Довбня, ще нижче схиляючись до столу. Про невдалу спробу покарати колгоспницю Марію за збирання колосків голова вирішив краще промовчати. Багато клопоту наробила свого часу ця невдала спроба. Отже, підвівши голову від столу, Довбня вже певніше підтвердив:

— Ну, да! Не було в нас таких!

— Нічого,— жваво продовжував Марко.— Ми цю хибу найближчими днями виправимо, а сьогодні всі до одного розійдемося на кутки. Там будемо перевіряти й себе й колгоспників... А тепер прошу зачекати кілька хвилин...

— Додому ніхто звідси не піде,— підвищеним тоном гукнув Обушний, помітивши, що Кривуля бочком просувався до дверей...

— Та я тільки в сні, покурити,— намагався виправдатися той, але знову повернувся і, зідхнувши, сів на своє місце.

Обушний нахилився до столу і радився з Сукачем, Павлом та Варварою. Андрій, гордий з того, що й він опинився в комуніс-

тичній фракції, пильно з повагою стежив за швидким рухом олівця в Маркових руках.

Нарешті, Обушний випростався і прочитав зі свого блокноту:

— На перший куток ідуть Сукач, Семен Миколок, Сутуга Яків і Пронченко Василь. Збираються в хаті Пронченка. Завдання на сьогодні — тридцять центнерів. Працювати, доки не виконаєте. Другий куток: Павло Мотора, Хведір Губка, Балута, Микита Романчук і Петро Жовтоніг. Збиратися в хаті Романчука. Завдання — двадцять п'ять центнерів. І третя бригада: Довбня, Андрій Миколок, Христия Смілик та Кривуля. Збиратися в дідовій Іванютиній хаті. Завдання — сорок центнерів. Всім ясно, товариші? — запитав Обушний ховаючи блокнот до кишені.

— Ясно, — похмуро відповів за всіх Довбня.

— Попереджаю: дужче натискувати на твердоздавців, з колгоспниками основне — пояснювальна масова робота. Я сам ходитиму по кутках. На сьогодні ми свідомо даємо невеличкий плян, щоб перевірити, як уміє боротися за хліб Петрівський актив. Плян реальний і його ми обов'язково повинні виконати. Все! Рушайте!

— Дозвольте вопрос, товариш уповноважений, — обізався від дверей Балута. — А з обшуком можна ходити?

— Ні в якому разі! Коли в цьому буде потреба, тоді скажемо. А тепер — до діла.

Обушний повернувся до столу і зараз же в сільраді загуло, зашуміло, мов бджоли у вулику.

Бригадири гуртували біля себе бригади.

Довбня гримав на виконавців, розподіляючи їх поміж кутками, а вдова Христия вже зчепилася з Сутугою і голос її лящав, як прядів'яни³ сатіг.

Марко пильно подивився в очі Павлові і, поклавши йому руку на плече, тихо сказав:

— Ну, комсомол, тримайся!

— Будьте певні, мені не первина. Тепер ми двинемо...

— А чому це твого старого не було на активі?

Обличчя Павлові зашарілося від сорому.

— Де там йому на актив після вчорашнього. Мабуть, знов пом'яляється.

В голосі хлопцеві брєніли ледве вловимі нотки і сорому, і образи, і жалю до батька.

Обушний швидше відчув це, ніж помітив, і весело сказав:

— Не журись, хлопча, налагодиться!

ПАРТИЗАНИ ГОТОВІ ДО БОЮ

Приміщення сільради порожніло. Бригади виходили на двір і, голосно перегукуючись, розходилися різними напрямками. Обушний, випровадивши останніх аж на ганок, довго дивився вслід тим, що йшли виконувати волю партії, і чомусь пригадалась нарада в Цека, залита світлом зала засідань і майдан залізного Фелікса,

осіяний вогнями прожекторів. Не хотілося вірити, що все це він бачив лише позавчора. Протягом двох днів перебування в Петрівці він уже починав глибоко входити в боротьбу за хліб і почував себе в сільраді так само впевнено, як на засіданні бюро партколективу механоскладального цеху.

Повернувшись до приміщення, Обушний тепер тільки помітив лису голову секретаря сільради, низько зігнуту над столом. Старий так заглибився в свої папірці, що Маркові не хотілося турбувати його.

На боковій стіні, проти грубки, під портретом Сталіна висів плякат, що його вчора не помітив Обушний.

Плякат мав призначення переконувати одвідувачів сільради, що боротьба за хліб є боротьба за соціалізм. Марко Обушний про себе всміхнувся і, зиркнувши на блискуче тім'я секретареве, подумав:

— Перебудувався на ходу, старий. Але, на жаль, одними плякатами тут нічого не вдієш.

А потім, міряючи кроками з кутка в куток спорожнілу кімнату Обушний думав про партизана Мотору, про його вчорашній наступ. Тоді пригадав свої партизанські роки, свій бойовий повстанський загин і сотні отаких Мотор, які гордо хотіли вмерти, а не здатись ворогові. Не хотілося Обушному вірити, щоб колишній партизан опинився у ворожому таборі.

„Тут щось значно глибше,— вирішив Марко.— Треба довідатися в чім справа. Негайно. Сьогодні ж!“

Він швидкими кроками міряв долівку сільради, іноді скося зиркаючи на закам'янілу блискучу лисину мовчазного секретаря.

„Хіба у нього розпитати про партизана“?— ворухнулася думка. Але її Марко зразу ж відкинув.

Що, справді, може сказати цей замкнутий, мовчазний дідок, крім „так“ чи „ні“?

І раптом блискучий плян виник у голові Обушного. Він, здається, йшов від самого серця, від партизанських спогадів, від усього більшовицького нутра. Тверезий розум комуніста миттю ствердив його і знайшов цілком правильним.

Марко швидко сів до столу, вирвав з бльокноту чистий аркуш і, хвилину подумавши, написав:

Червоному партизанові, тов. Моторі...

Далі, одірвавшись від писання, запитав секретаря сільради:

— Скажіть, будь ласка, ім'я та побатькові партизана Мотори. Ви напевно знаєте?

— Хведір Микитович,— похапливо відповів дідусь, наче він тільки й чекав на це запитання. Потім тихше, сам до себе промимрив:

— Його тут кожна дитина знає.

Марко вирвав другого аркушика і написав, трохи збільшеними літерами:

ЧЕРВОНОМУ ПАРТИЗАНОВІ,
ТОВАРИШУ ХВЕДОРУ МИКИТОВИЧУ МОТОРІ.

Дорогий товаришу!

Ти боровся на фронтах за радянську владу, ти віддав цій боротьбі кращі свої молоді роки, ти проливав кров за велику справу Леніна.

Сьогодні, коли вся країна бореться за хліб, коли від перемоги на хлібозаготівельному фронті залежить сила і міць нашої революції — ти, старий борець, не можеш стояти осторонь. Партія і радянська влада кличуть тебе: „Партизан, у передові ряди борців!“ Коли ти негайно з'явишся до сільради — це буде найкраща твоя відповідь. Чекаю!

Уповноважений ЦК — М. Обушний.

16-I...

— Дайте, будь ласка, конверта, — сказав Марко, в четверо згортаючи цидулку.

Секретар з точністю автомата виконав Маркове прохання.

Заклеївши конверта і передаючи його секретареві, він зауважив серйозним тоном:

— Негайно надішліть Моторі!

Дідок тільки хитнув головою і дрібними кроками вийшов у сіни, розшукувати послання. За кілька хвилин він повернувся і, кинувши Маркові ще з порога: „Вже виконано“, — знову тихо сів на своє місце.

Обушний жвавіше почав міряти простір долівки з одного кутка, в другий. Він спіймав себе на тому, що трохи хвилюється. Справді, як зустріне партизан його запрошення? Адже він може подумати, що йому готується пастка і ще дужче наїжачиться проти нього. А ще може, чого доброго, візьме листа за жарт, за знущання? О, це було б найбільшим ударом для Обушного.

— А далеко він живе від сільради? — спинившись біля столу запитав Марко.

— Хто?

— Мотора!

— Двісті кроків, як через горід, — бездушно одрапортував секретар.

Марко палив уже третю цигарку, час-від-часу на мить спинаючись біля вікна, щоб пересвідчитися, чи не простує до сільради велетенська партизанська постать.

Але майдан був порожній.

А тим часом у Моторній хаті життя йшло своїм порядком. Вже двічі злітав „Керзон“ до крамниці, але сьогодні Мотора знаходив виправдання його активності. Жодні гризоти не турбували партизанової „позиції“. Вранці до Мотори завітав його кум, Павлів хрещений батько — Микита Кагамлик. Він мешкав аж край села і тому в Моториній хаті вважався за рідкого гостя. Та Мотора зрадів

Микиті не тільки, як кумові. Кагамлик разом з ним, з Моторою, був у партизанському загоні, у двох перші боролися за колгосп.

І сьогодні, випиваючи по чарці, два куми один поперед одного згадували шалені наскоки і нечувані рейди свого загону. Після першої півлітровки старі друзі заговорили про свого командира, колишнього матроса, що тепер десь на Далекому Сході працює на керівній партійній роботі. Мотора й досі листувався з ним і відповіді свого колишнього командира беріг, як святиню. Це була його гордість. Листи він показував лише своєму синові та Микиті Кагамликові.

Хіба решта петрівчан зрозуміють їх? Хіба вони знають, що з кожного рядка такого листа, як живі, встають ті друзі, що загинули, проходять тривожні дні і божевільні ночі славного дев'ятого року. Ще в прискринку у Мотори зберігалася вилиняла фотографія командирова. Саме її Мотора вирішив показати кумові, хоч і перед цим показував її кілька разів. Він підвівся з-за столу і, злегка хитаючися (друга півлітровка стояла з ним і відпівпала), підійшов до скрині. Вже хотів піднімати ляду, як двері рипнули і на порозі стояв виконавець, знайомий уже нам дід Корній.

— Хліб-сіль козакам!—привітався старий, знімаючи свою кудлату шапку.

— Просимо до гурту!

— Дякую,—промив дід, не зводячи промовистого погляду з пляшки і виразно ковтаючи слину.

— Що це вас загнало, діду?

— Служба, сину. Пакета тобі приніс. Получай!

Дід витяг з кишені листа і передав його партизанові. Мотора вхопив конверта обома руками і деякий час уважно вивчав адресу. Десь у куточку свідомости зародився острах. Лякала таємниця листа, лякав незнайомий начерк на конверті.

„Це не секретар сільради писав, я його руку знаю,—думав Мотора.—Невже уповноважений викликав міліцію, щоб заарештувати мене? Ні, чорта пухлого дамся в руки! Не на такого напали! Проте, тривога в партизановім серці зростала.

— Хто дав пакета?

Мотора пильно подивився на діда.

— Секретар дав...

— Може й мене забрати тобі наказано, Корнію Івановичу? Признавайся. Я не з лякливого десятка. Га?

— Сказано: віддай пакета і назад,—відповів дід, з ноги на ногу переступаючи біля порога і скося зиркаючи на пляшку.

Тоді Мотора раптом зрозумів причину дідової затримки.

— На дворі мороз, діду?—жваво спитав він виконавця, ховаючи не розпечатаного листа до кишені.—Може б чарочку, старістю? Га?

— Та, правду кажучи, всередині захолонуло. Як ваша ласка!

— А чужих у сільраді нікого нема?—питав мотора виконавця,

коли той, перехиливши чарку, з насолодою витирав губи сторч поставленою долонею.

— Двоє їх. Уповноважений з Харкова та секретар, а всіх на кутки послано... Там, брат, такий нажим. Не жарти!..

— Значить міліції ще нема,—задоволено подумав Мотора, наливаючи дідові ще одну чарку..

Дід Корній випив, кречнув, вкинув у рот цілого солоного огірка і, подякувавши партизанам, хутко вийшов із хати.

Тоді Мотора вихопив з кишені листа, хвилюючись розірвав конверта і вп'явся очима в написане.

Микита Кагамлик не спускав очей з свого кума. Він бачив, як тому збіглися на лобі три товсті зморшки, а очі ніби хотіли пропекти наскрізь дупкий папір пакета.

Раптом Мотора здригнув, як бойовий кінь, зачувши тривогу. Високо підніс він праву руку, а в ній легенько тріпотів папірець.

— Микито! Куме! Чуєш?—гримів він на всю хату.—Партія кличе партизана до бою. Сам уповноважений ЦЕКА пише. Давно, давно вже не писали Моторі таких пакетів. А це згадали. Он воно що! Ні, таки ми ще повоюємо!

Резгубившись від великого почуття, що заповонило всю його істоту, партизан метався по хаті. Очі йому заіскрилися і найчастіше зупинялися на старій фотокартці, на мислівській рушниці.

— Може взяти рушницю, одягти патранташ? Може з'явитися до уповноваженого в повній бойовій? Хай знає, що Мотора вміє не тільки сокирою махати.

Згадка про сокиру потягла за собою другу—про горілку і надуживання нею.

Адже й сьогодні він, Мотора, вже випивши: не можна ж в такому вигляді йти на заклик партії. І як відповідь на всі хвилини сумнівів й вагання, він гукнув у другу хату:

— Марино, води! Чуєш, негайно холодної з морозу води!

Дружина його, невеличка, чорнява жінка подивилася на нього великими карими очима. Радість і здивовання світилося в них. Давно вже вона не бачила свого чоловіка таким урочисто піднесеним. Добре знала жінка: коли чоловік вимагає холодної з морозу води, значить п'ятиці край. Така вже вдача в нього. Хутко метнулася по хаті:

— Я зараз, зараз!

І заторохтівши відром, по дівчачому війнувши спідницею, вилетіла на двір.

— Хай куди йде та йде, аби не пив,—думала вона, повертаючись з повним відром.

Широко розкарячивши ноги, Мотора стояв над лаханкою, а дружина поволі зливала йому на голову льодово-холодну воду.

— Лий, стара, не жалій, не купована!—весело бурмотів партизан і почервонілими товстими пальцями розтирав воду. Для нього це старий, випробований спосіб отверезитися.

Кум Микита Кагамлик в цей час сидів біля столу, низько схиливши голову, а пальцями правої руки перебирав китиці скатертини. Молоді дівчата роблять це, коли до них приходять старости від любого хлопця. Але ж партизана Микиту Кагамлика ніхто і не думав сватати.

— Про що ж тоді думає він, схиливши голову над повною непочатою чаркою?

— Я пішов, куме,—grimить на всю хату Мотора.—Бувай! Заходь іншим разом. Не гнівайся!

Тоді й кум струшує з себе задуму. Вона відлітає від нього, як легенький сніжок. Він підходить до Мотори, помітно випростовується і каже голссом, що йде йому з самих глибин:

— А Микита Кагамлик хіба не партизан? Хіба не разом з тобою, куме? Га? Проти Денікіна, гетьмана! Тебе кличуть, а я хіба востанусь? Тоді були за одно й тепер не підкачаємо... Ходім!

Кагамлик хитнув головою в бік стіни, де, оздоблена вишиваним рушником, красувалася фотоскартка трьох партизанів часів дев'ятого року.

— Так і скажу представникові: драстуйте, товаришу. Червоний партизан Микита Кагамлик, ударник стайничий третьої стайні, прийшов у ваше розпорядження. Отак і скажу!

Мотора похапливо натягав кожууха.

— Двинемо, куме, на пару!

— А двинемо,—підкручуючи вуса, урочисто й солідно відповів Кагамлик.

Двое дебелих партизанів швидкими кроками простували до сільради. Хвилинами в Мотори виникав сумнів:

— А що, коли це пастка? Може там сидить уже міліція, щоб повезти мене в район. Тільки ні, цього не може бути. Коли б хотів, ще вчора міг би забрати мене. Ні, ні, він не з таких, щоб дурити. Цей іде навпростець.

Тим часом Марко Обушій, визирнувши у вікно, побачив дві постаті.

— Іде!—зрадів він і стримано полегшено зітхнув.

„ПЛЯН РИАЛЬНИЙ—КАНАЙТЕ!“

Голова сільради Довбня вже звик до влади. Він належав до тієї категорії людей на селі, які вважають себе народженими для різних виборних посад. Повернувшись з імперіалістичної за часів Керенського, він приніс у Петрівку дві шинелі, туго напханий клунок білизни і неясні уривки фронтних політичних промов. Вшанцях, на перонах вузлових станцій, у залюднених теплушках йому доводилося чути представників різних партій, але одна думка затьмарювала інші і найбільше імпонувала ефрейторові 135 Керч-Єнікольського полку Юхимові Довбні:

— Вся земля селянам, а фабрики робочим.

Фабрики, звичайно, цікавили його менш за все, а от щодо землі, його цілком задовольняло. Програма була для нього підходяща. Приїхавши в рідну глуху Петрівку, він другого ж дня був оточений селянами, що жадібно ловили від нового чоловіка кожне слово. Тоді Довбня, важно підкрутивши хвацького вуса і випнувши груди, сказав тоном, що не припускав жодних заперечень:

— Моя програма така: всю панську землю забрати й поділити! Це всім подобалося. І заможні й незаможні пристагали на цю програму. Адже мова була лише про панську землю, чого ж заможним не підтримати нового аграрного політика на селі—Юхима Довбню? Он люди кажуть, що є більшовики, так ті не тільки панів беруть за карк, а й заможних селян приборкують. (Хай пронесе їх лиха година далі від Петрівки).

Правда, хтось обірваний з гурту трохи порушив тоді земельну ідилію, занесену в Петрівку бравим ефрейтором. Кахикнувши в кулак, а очі в землю встромивши, небажаний опонент з гурту задержувато бовкнув:

— Не так пани, як підпанки. Коли братися, так разом і за панів і за своїх кугутів.

Коли б це сказав не Семен Миколук, вічний наймит,—може б хто й заперечив йому, а так усі удали, ніби не почули.

— І що там воно плеще? Стояло б мовчки!—призирливо проказав тоді Кривуля.—Тільки заважає людині розповідати.

А Юхим Довбня, відчувши майже одностайну підтримку своєї програми, вже розповідав далі. Відтоді, коли в скрутний для села час треба було комусь репрезентувати владу,—завжди хтось вносив пропозицію:

— Юхим Довбня! Хай походить! Однаково людині робити нічого!

Петрівчан, що в своїй масі були заможні, якнайкраще задовольняв Довбня зі своєю ліберальною програмою...

— Хай краще своя людина в начальстві ходить, а то чужого надішлють,—думали хазяї, високо підносячи руки: „за“.

І він „ходив“. Ходив сумлінно, щиро переконаний, що з нього не абиякий проводир Петрівського народу. Іноді таки скрутувато доводилося проводиреві. Ніде правди діти. А проте, маючи мотуз'яні нерви і неперейдену байдужість до пекучих справ, він щасливо тримався й досі. Не без того, були моменти, про які й зараз з неприємністю згадує голова. Це тоді, коли біднота, добре організувавшись, збивала його з загальнолюдських позицій і йому доводилося йти з сільради крамником, або членом правління кооперативу. Та „вигнання“ тяглося не довго і якимсь дивом Юхим Довбня знову опинявся головою сільради.

Коли ж два роки тому за порадою хитрих і далекоглядних друзів він вступив до партії—з того часу вважав себе за найзаконнішого вождя петрівчан.

Республіка напружено будувала соціалізм. Партія перевертала тисячолітні мури темряви, визиску, дичавини. Треба було гуртувати велику армію людей, міцних, відданих. І часто серед таких

траплялися зовсім не ті, що треба. Так іноді, навіть у найпильнішого господаря, до вороху чистосортної пшениці—потрапляв шкідливий кукіль. І багато пильности й мороки зазнає господар, доки розшукає й повикидає геть бур'янове насіння.

Невідомо, чи турбувався цим Юхим Довбня, чи ні, у всякому разі сьогодні, йдучи на третій куток на чолі бригади, він думав зовсім про інше. Не подобався йому Марко Обушний. Не таким він чекав бачити представника з центру.

— Інший би прийхав, поговорив би годину, другу та й далі. А цей, мабуть, не швидко збирається від нас. Та ще й від квартири та обіду відмовився. Видать, хитрий. Треба показати йому, що я теж умію притиснути кого слід. Тоді швидше поїде далі. Не мозолитиме тут очей.

Так думав Юхим Довбня, простуючи вздовж вулиці і навіть не розмовляючи з Кривулею.

Тим часом до Іванової хати ретельні виконавці скликали увесь третій куток. У сінях стояв гурт поважних одноосібників, що вважали за передчасне йти до хати колгоспника, доки їх спеціально не запросять.

Вони мовчки, стиха сопучи, палили. Потріскував самосад, смердів дебелий газетний папір, та один, час-від-часу спльовуючи, кидав своє універсальне:

— Н-нда.

У хаті, на лаві, і просто на долівці, на своїх власних, сиділи колгоспники і теж мовчки про щось думали. За столом на покуті лава стояла порожньою. Так заведено: для начальства.

Напружена тиша переривалася іноді глухим довгим бухиканням діда Іванюти. Дід лежав на печі, гріючи старі кості. Він доживав останні роки, а може й дні свого трудяного життя, але й відтіля, з печі, завжди уважно слухав, про що говорять чоловіки, коли сходяться в його просторій хаті.

Тоді його висхле, пожовкле обличчя, прорізане зморшками, підводилося з подушки, жилава шия витяглася і довга сива борода звисала з печі розкуйовдженим віхтем.

Своїми ослабленими вухами дід Іванюта хотів чути все, що говориться і для цього прикладав долоні сторч до вух. Хай сьогодні підводить свою голову дід, уже йому буде що слухати.

В хату, гелкочучи, мов гуси на леваді, увійшли жінки, молодичі і навіть кілька дівчат. З гамором і прислів'ями вони посіли свої законні місця, на полу, ближче до столу. Перед вела доярка Марія, ще молода, дрібна з себе молодичка.

— Драстуйте діду-у-у!—гукнула вона на піч. — Вор-у-у-уши-мо-о-ся?

— Женитися оце думаю,—бубонить дід з печі і жінки весело регочуть.

Дід починає довго і тяжко кашляти.

— Присилайте сватів. Остогидло вдовувати,—знову гукає Марія.

Бухикаючи, дід хитає головою: гаразд!

Його мокрі від небажаних сліз очі, всміхаються.

Щебечуть жінки, не вгавають.

— Отаке старе. Вже б на той світ, а воно ще хліб їсть.

— Тут і молодим не вистачає. Дай насіння, Оришко...

— На гарбузях. Сама смажила...

Хвилина—і в руках у кожної з'являється насіння, чорне, соняшникове, перемішане з білим гарбузямим. Запрацювали надударними темпами зуби, язика, пучки, долоні. Вогкими від слини кетяшками сповзає лушпиння на підборіддя, а далі падає в широко розстелену пелену.

— Лусь! Лусь!

— Пфу! Пфу!

Тихо.

— Запрацювала маслобойка,—глузливо кидає хтось з гурту чоловіків.—Підставте ринку, олія потече...

— Дивіться, щоб у вас з носа не потекло... Ба як наचाдили—і вікон не видно!—огризнулася Марія.

— З вами не збалакаєш, язикаті,—здає позиції чоловік.

І знову мовчать, і знову палять самосад, і знову лускотить насіння. І знову думають, і невідомо, куди стремить думка кожного.

Час-від-часу з-під лоба кидають погляди на порожні місця під покуття, і тоді вдсяте згадують, для чого їх сюди запрошено. В сінях метушня, голоси.

— Чого ж ви стовбичите? Ідіть до гурту!—чути Христин голос.

— О, сестра Христя індусів заганняє в хату,—кидає з полу Оришка.—Її голос.

— Мабуть начальство прийшло, — констатував з лави колгоспник.

І справді двері широко одчинилися, в хату валом повалило холодне морозне повітря. А в розрізі дверей, наче в рямці, стала постать голови сільради.

— Диви, як наїндичився,—шепнула непосидяща Марія сусідці.

— Та швидше заходьте. Хату вихолодите. Вам тут не спати,—почулося з полу.

За головою йшла Христя, Андрій Миколук, Кривуля. А вже за ними посунули одноосібники.

Зайшовши мовчки за стіл, голова похмуро бовкнув:

— Драстуйте вам у хаті.

Йому відповіло кілька голосів, а голова обвів очима хату, сповнену людям, і тут же відзначив, що майже весь куток зібрався.

— Злякалися того,—ображено подумав він про Обушного.—Коли я скликаю, так півтори каліки приходять, а тут—ба! скільки натовпилося!

Поруч голови посіли місця Андрій Миколук, Христя Смілик, Кривуля. Андрій помітно ніяковів, бо ж він уперше виступає перед людьми, як комсомолець. Він уже поліз до кишені по насіння, далі раптом висмикнув руку.

— Не годиться комсомольцеві пінити, як оті жінки,—подумав, і стало хлопцеві соромно за себе.

Христя вже гомоніла з Марією, з іншими жінками і складалося вражіння, що вона не член бригади, а господарка цієї хати. Почувала себе серед своїх вільно і легко.

Зате Кривуля прибрав собі страдницького вигляду і більше дивився під стіл, ніж перед себе. Коли ж і чустрічався поглядом з кимось з присутніх, очі його являли таку незручність, вибачливість і удавану щирість, немов хотіли сказати:

— Хіба ви не бачите, люди добрі? Силою мене заставили йти з бригадою.

Зате постать Довбні являла повну протилежність Кривуліній. Він стояв за столом, трохи задравши голову, владно примружив очі і дивився на присутніх, немов Зевс зі свого Олімпу. Почуття влади, зверхності і мудрости опанувало його і мало очевидно вплинути на присутніх.

— Колгоспники і ви, індуси,—нарешті заговорив тоном, яким читають маніфести.— Ми повинні закончить хлібозаготовку! Понятно? Ну, от! Значить закончить на сто процентів. А сьогодні треба заготовить сорок центнерів. Понятно? Ну, от! Значить масовою роботою...

В хаті стояла могильна тиша. Кректав на печі дід Іванюта. Тупо дивилися в землю присутні. Мабуть голова після своєї промови чекав на вибув ентузіязму, бо замовк і двома пальцями поправив на чолі знак запитання. Далі, щось згадавши, гримнув по столу кулаком так не сподівано, що кілька присутніх здригнуло.

— Плян ріальний! Канайте!—гримнув на всю хату Довбня.— Чого ж ви дивитесь?! Канайте!

Гуркнув і задоволений, що вжив чужого слова „ріальний“, обвів очима присутніх.

Ще нижче схиляли голови дядьки. Торопко засовався на стільці Андрюша Миколук.

— Хіба ж це масова робота, тітко Христе?—тихо штовхнув він під лікоть вдову.—От, щоб я вмер, він мабуть п'яний!

— Дурне аж крутиться,—ще тихше відповіла та і безнадійно махнула рукою. Для неї невидовижу була така метода голови щодо масової роботи.

Ледве вловима усмішка задоволення промайнула на Кривулінім обличчі і разтанула в гостренькій чорній борідці.

— Чого ж ви не канаєте? Га?—знову гримнув голова.

— Не кричи, самашедчий!

Це Марія, доярка не стрималася.

— Що?—хитнувся всім тілом голова.

Але його погрозове запитання потонуло, важким цвяхом у зливі різних жіночих вигуків.

Напружена мовчанка вибухнула тепер вихором голосів. Марія вела перед. Вона, випускаючи на хвилину щонайменше сотню слів,

скопилася на ноги і очі їй заблищали лютим обуренням. Лушпиння з пелени посипалося на долівку.

— Що це тобі—старий режим? Розкричався, як на батька! Не страшно, не таке бачили. Ти б краще дивився, чиї вітряки вночі мелять, а не кричати. Ми літо й зиму робимо, як прокляті, а він прийде і по людському не заговорє. Не дуже стрибай, прийде й на тебе власть!

У Маріїну гарячу проповідь вмикалися десятки нових голосів. Наче прорвало нетривку греблю, що стримувала цей бурхливий словесний струмінь.

— Бере-бере вовк, та й вовка візьмуть!

— Хай його за живіт візьме!

— Та воно й візьме!

— Заткніть глотку, жінки! — гукнув солідний чоловічий бас.

— Не заткнете!

— Канайте, канайте! Щоб тебе лиха година сконала! Чи в тебе інших слів для людей нема? Тільки гиркаєш та баньками водиш!

— А вона таки сконала!

— Хто?

— Та лиха ж година.

— А ну-да ну-да. То така, що скана. А кого ж, сестричко?

— Та голову ж отого набундюченого. Ба, як насупився.

— Всі сконаємо, люди добрі, всі — поважно кинув Кривуля. —
Ить чоловік не винуват. Йому приказують, а він з нас потребує...
На те влада...

— Та тебе чорти не візьмуть, — вихопилася Марія. — Ще торішнього хліба наховав. В одну лудку граєте, знаємо вашого брата.

— Ну й Марія, так і ріже, так і ріже, — говорив один з тих, що біля порога.

— Язика вчепило.

— Як бритва.

— Правду каже молодиця, сушу правду!

— Та воно таке...

Жінки на чолі з Марією репетували далі. Христя намагалася заспокоїти їх, але це ще дужче розпалювало пристрасті. Андрюша Миколюк, хвилюючись, забув за своє рішення і машинально гриз насіння вгамовуючи хвилювання. А голова нарешті переконався, що високий престиж його влади остаточно порушено. Тоді він високо підніс над головою два кулаки, що ними можна було забити вола, затупотів ногами, загримів лавою, і голосом, від якого тихо дзенькнули шибки на вікнах, гукнув:

— Виконавці! Взять одю контрреволюцію в холодну! Понятно? Щоб зараз я не бнчив Марії тут! Підриває авторитет! Взять зразу ж! Я наказую! Понятно?

Чоловіки раптом замовкли. Поволі почала спадати тріскотнява жіночих голосів. Голова не на жарт розходився.

— Що йому—ум заоре? Візьме й посадить за підлив авторитету. Його влада, його право, — розважно думали лякливіші.

Не вгавала лише Марія:

— Не сиділа й не сидітиму. Не тобі мене садовити!

Виконавці, два дядьки з ціпками, ніяково мнялися біля порога.

— Товариші,—благаючи почав Кривуля.

Але його в одну мить примусила замовкнути вдова Христя:

— Заткнися! Спекулянти та куркулі твої товариші!

Але голова сільради ще раз гримнув на виконавців. Ті помінялися якийсь час, підкресливши цим, що наступна операція їх зовсім не приваблює, але врешті підійшли до Марії і, не дивлячись на шалений вереск жіноцтва, повели її до дверей. Марія пручалася, вигукувала лайку, спльовувала на адресу голови. А дядьки сиділи і мовчали. Вслід Марії гукнула Христя:

— Не пручайся, сестро, йди. За правду й посидіти не гріх. Визволимо.

Марія ще репетувала на подвір'ї але поволі голос її віддалявся.

Тяжко одсапнувшись, голова нарешті сів за стіл. Невеселі думки напосіли на голову. Вперше його отак спаплюжено перед людьми, та ще ким—якоюсь задрипаною дояркою.

— Ех важка ти шапка Мономахова,—напевне б подумав Довбня коли б читав Пушкіна. Але він знав лише: „риальний“ та авторитет і тому обмежився тим, що вирішив:

— Ну, я ж їй припечу!

Це було простіше, а головне—в його стилі і компетенції. Притих голова. Сидить як бог: гордо і непорушно. До нього, червоніючи, докірливо заговорив Андрюша Миколок:

— Нащо ви її так? Вона ж краща ударниця, наймичка. Треба ж масовою роботою...

— Одчепись. Не ти голова сільради, а я!—похмуро відповів Довбня.

Сердито чмичала Христя. Дід Іванюта дивився, дивився з печі, далі сердито сплюнув, забухикав і демонстративно одвернувся до стінки. Було тихо і важко, ніби когось з присутніх скосила нагла стерть. І раптом тишу порушили чоловічі голоси, що невідомо звідки наближалися до хати. Кривуля, Христя, і ще кілька присутніх виглянули у вікно. Двором гордо виступала Марія, але замість виконавців з одного боку їй ішов Марко Обушний, а з другого, і це найдивніше, партизан Мотора. Моторин кум, Микита Кагамлик, йшов трохи позаду разом з виконавцями і чомусь весело реготав. Кривуля засовався на стільці, нервово мнучи в руках шапку. Ця візита остаточно йому не подобалася, але тікати було пізно. Першою увійшла Марія і задоволено посміхаючись попростувала до жінок на під.

Та покірливість не знаходила собі місця серед інших Марієвих честнот. Злиднене життя сирітське, далі наймиткування у глитаїв, повсякденна боротьба за шматок хліба—виковали з неї людину, що вміла постояти за себе. З Довбнею ж у неї нелади ще з осені коли ретельний голова вирішив саме на ній продемонструвати свою віддану боротьбу за священну соціалістичну власність...

— Невже вона ще так і змовчить голові?—не один з присутніх подумав, коли Марія проходила до полу.

— Якраз така змовчить, — напрошувалася відповідь, і наче на ствердження спільної думки молодича, спинившись проти столу і змірявши Довбню насмішкуватим поглядом, кинула йому гостре і відливе:

— А що, посадив?

Довбня вже розкрив рота, щоб знову grimнути на непокірну жінку, але до хати увійшли: Марко, Мотора, Кагамлик і виконавці. Всі до останньої точки напружили слух.

Думали:

„Зараз представник Цека братиме в роботу голову сільраду. А такі події не часто трапляються на третьому кутку“.

Але Обушний тільки пильно подивився в очі Довбні, від чого той ще нижче нахилився над столом і вибрав голову в плечі, наче чекаючи на удар:

— Добрий день, товариші!—привітно сказав Марко і круто повернувся спиною до голови сільради.

До столу не пішов, а лишився стояти біля порогу, де найбільше скупчилося чоловіків.

— Доброго дня й вам.

По хаті пройшов тихий шелест голосів. Ніби легенький вітерець заборсався в лапату мукурудзинні.

— Сам прийшов... З Харкова, приставник...

— До нас на третій куток. Не гордий, мабуть.

— Ой, матінко, і партизани з ним... Мотора і Кагамлик.

— Помирилися вже після вчорашнього...

— Їм не довго. Одна шайка.

— Мабуть не сердитий.

— Підожди ще: казав сліпий побачимо!

Два партизани, справді наче вірні оруженосці, ні на крок не відходили від Марка. За дорогу вони встигли багато дечого довідатися від Обушного, розповіли йому й про своє життя-буття колгоспне і коли підходили до Іванютиної хати, вже почували себе з ним вільно і легко, наче знайомі були роками. Найбільше Мотору вразило те, що протягом цілої розмови уповноважений жодним словом не згадав за вчорашню Моторину атаку на актив. Так, ніби між ними нічого й не сталося. А коли обидва куми довідалися, що й Марко був колись командиром партизанського загону, — то ще вище піднесли свої бойові голови.

На Кривулю ця зворушлива дружба вплинула, як буря на самотнього пловця.

— Тепер пропав, — вирішив він бліднучи і ховаючись за спину сусіди. — Коли ще Мотора й не розповів йому про нашу таємницю, то не сьогодні-завтра обов'язково розповість. Такий не пожаліє...

Та на щастя Кривуліне, на нього ніхто з прибулих не звернув уваги. Всі стежили за Марком.

— Сідайте в нас, товаришу, — гостинно запропонував колгоспник, що свого часу встрявав у жіночі розмови.

— Щоб старости сідали, — кинула з полу Марія.

О, вона тепер цвіла.

Марко Обушний сів між дядьків на лаву. Поруч звільнили місця партизанам. Тоді ж до нього підійшли Христя і Андрійко Миколук. Лише голова лишився сидіти за столом самотній у своїй ображеній величі.

Запалили.

Випускаючи під стелю пасмо світлосинього самосадного диму Обушний запитав просто і спокійно:

— Хазяїнуємо, товариші колгоспники?

— Та вже ж, обертаємося з кулька в рогожку, — охоче відповів жвавий рухливий Крупко, що на третьому кутку був за бригадира виробничої бригади.

— Гірке наше хазяїнування, товаришу. Ніж дірок не залатаємо. Державі дай, на посів залиш та й собі ж їсти треба, — обізвався трохи роздратований голос від печі.

— Конячина теж любить, щоб їй вівса сипнути перед роботою. А то бог дасть...

— Хіба з нашими конячками можна буде в поле виїхати? Видохнуть до весни!

Марко уважно вслухався в зауваження колгоспників, нікого не перебивав і це надало сміливості присутнім. Правда, після останньої репліки трохи замнявся Кагамлик. Адже він старший стайничий третьої конюшні і в нього коні не такі вже й погані. За своїх він відповість.

Але тут розмова набрала характеру загальних реплік. То спокійних і розважних, то розумних хазяїновитих, то злісних і роздратованих.

До чоловіків приєдналися жінки. Вони навіть залишили свої традиційні місця на полу і міцною галасливою лавою оточили Марка.

Лише дід Іванюта по-старому непорушно лежав на печі, одвернувшись до стінки, та ще голова сільради, забутий всіма, виводив якісь визерунки у своїй записній книжці. Говорили всі, хто бажав перед представником центру вилити наболілу душу.

— Ви б пішли на наші стайні, глянули б на коней — каліки та й годі.

— Сама шкіра та маслаки.

— Скоро підв'язувати під стелю доведеться щоб не падали.

— Бо впаде, то вже не встане.

— На другій конюшні одного вже підв'язали.

— Корму немає і взяти ніде, а з соломи, звісно, які наїдки.

— Воно ж аби восени більше на попас водили, а овес до весни підберегли... Оце б він тепер в самий раз...

— Вірно каже Крупко. Під молотьбу та возовицю короби засипали вівсом та ячменем, а про весну не думали. А тепер коні газети над яслами читають...

— Отак ми хазяїнуємо, товаришу, як сами чуєте, — підсумував бригадир.

Але репліки ще довго не втихали. Марко всотував, себе не лише голі факти, а й тон, яким говорилися вони, і вираз обличчя і жести авторів цих корогких імпровізованих промов. З усієї безладної навали думок, настроїв, фактів — Обушний вибирав найзначніше і в його уяві вимальовувалася безрадісна картина: брудні, загижені стайні. Під ногами коням калюжі, гній давно не ворухений конюхами. Худі, кошлаті коні задирають голови до ясел, але вони порожні. Паша вже давно лежить коням під передніми ногами, напівзатоптана в бруд, бо нікому було свого чаєу підібрати її. Побрязкуючи прив'яззю, коні гризуть дерев'яні короби і шаблі ясел. В дівряві, щілинкаваті двері проходить вітер, колючий морозний і здирає на конях худа й заяложена шкура. Темно, брудно, голодно, холодно. — Де ж люди, де ж стайничі, що мають відповідати за це! Їм далеко приємніше сидіти в жарко натопленій хаті й дудлити горілку, а в кращому разі пузирити у „хвильки“. „Гуртове — чортове“ — ось формула, що дає їм право на таке ставлення до худоби.

І Марко кидає в натовп перше своє запитання, але тепер не чути попередньої лагідності і спокою в його голосі.

— А де ж люди, люди що роблять? Хіба коні винні, що в них паша під ногами, що брудно, холодно в стайні? Де відповідальність кожного за певну кількість коней? Чи хоч одного викинули геть з колгоспу за злочинне ставлення до тяглової сили? Іде ж весна! Ось вона вже, не за горами. А чим сіяти будете? Жінок та дівчат запряжете? Га?

Мовчать колгоспники, низько посихляли голови.

Думають.

Тишу порушує Крупко — бригадир. Він говорить голосом, що йде від всієї його істоти:

— Трактора б нам, товаришу, машини... А коні, справді, не винні.

Тепер і Микита Кагамлик знайшов для себе можливим втрутитися:

— Не всі однакові й серед стайничих. У моїй конюшні дисципліна, як у армії. Моїми кіньми хоч завтра в степ... Як змії...

— Про тебе, Микито Семеновичу, мови немає. Що добре, то добре...

І знову ллється на Обушного пекучий струмень образ, скарги на безладдя, на брак твердого керівництва, натяки, що й у самій управі колгоспу негаразд. Не ті люди там сидять. Радісно стугонить у грудях Маркове серце, почувавши, як поволі наростає в нього контакт з більшою частиною присутніх у хаті.

Ось вони стоять перед ним міцно злотованою лавою і одверто розповідають про свої болі й скрути. Не завжди щастить приїжджій, чужій людині за якихось два-три дні завоювати цю довірливу одвертість, що йде з земляних глибин.

— Вони виконають пляна. В цьому я певний, — рішає Обушний, але в голос цього не говорить. Натомість підводить руку і запитує:

— Може тепер мене послухаєте?

А якже, всі тільки на це й чекали. Наче за командою замовкли. Баби навіть насіння облишили. Цур йому, заважатиме слухати. Ближче підійшли передні до Обушного: задні натиснули.

— Просимо, кажіть!

— Просимо!

— Тихше, хто там бубонить!

Говорив Марко. Десятки очей напружено стежили за кожним рухом губ, бо ж з них вилітали слова, ціла низька слів, що складались у думки. Для одних нові, привабливі, може деким вперше чувані, на цьому глухому третьому кутку, для інших — неприємні, страшні, як дотик гострого ножа.

„Далеке місто. Вогні, рух, людські лави. За містом день і ніч стугонять заводи і немає їм ні впишу, ні відпочинку. Велетні заводи, збудовані руками і коштами робітників і колгоспників. Заводи, що вирости на глухих просторах степів, политих кров'ю і засіяних кістками кращих робітників, селян, червоних партизанів. Отак вирости тракторні, турбінні, металургійні. Так ростуть Дніпрельстани, Магнетобуди, Краммашбуди, Турксиби.

Всі повинні знати про це!

З механоскладального цеху лише одного харківського Тракторного щодня сходять сто міцних залізних коней. Вони виходять з заводських воріт і стрункими загонами йдуть на наші неозорі колгоспні лани. Цим коням не потрібно вівса, їх не доведеться підв'язувати мотузком до стелі, щоб не падали. Але в один рік всіх не задовольниш такими кінями, треба беретти ті, що є, треба шанувати їх, як хороший робітник шанує свого варстата.

Геть знеосібку! Суворі відповідальність кожного стаїнничого за свою групу коней!

Щоб зростали нові заводи, щоб цвіла наша колгоспна Україна, щоб силою своєї зброї на весь світ гриміла Червона армія, щоб швидше на наші поля прийшли ескадрони, полки, дивізії складних машин — державі потрібен хліб!

Тисячі, сотні тисяч Петрівок, виробляють його і, продаючи лишки державі, зміцнюють її щодня, щохвилини.

Але ви не виконали пляну! Чому? Хто винен? Ви всі, що зібралися отут? Ні! Партія знайде винних, де б вони не приховалися — чи в управі колгоспу чи в сільраді, чи в районі чи в столиці. Ми знайдемо їх і покажемо вам, чесним трудівникам. Куркулів, підкуркулкульників, їхніх підбрехачів — усіх виведемо на чисту воду і вдаримо по-нашому, по-пролетарському. Петрівка плян виконає. І я цього певний, як певний того, що тепер зима, а не літо.

Легко це зробити? Ні, товариші, тяжко, з боями, з надлюдським напруженням, з неминучими жертвами. Буде сутужно —

це так, але ми зламаємо труднощі, товариші, і підемо вперед нечуваними темпами.

Так, так! Ви сами це відчуєте.

У степу розкішний сад. Цвітуть липи, соками наливаються груші, яблука, сливи. Зелений квітчастий килим простелено в саду. Шумлять верховіттям молоді тополі. По саду, на лощинах стоять світлі білі будинки. Довгі цегляні комори, стайні. По алеях ходять чисто зодягнені дідусі. Вони стиха перекидаються словами. Дехто з них підстригає куші акації, дехто сидить в холодку на білопофарбованій лавці.

Поруч саду починаються лани. Розлогі, широкі, скільки око вхопить. Як море, хвилюються золоті жита, дозрівають пшениці. І тоді, наче за нечутною командою, з-за гушавини дерев з'являються комбайни. На комбайнах, на тракторах молоді хлопці, дівчата. Веселі, міцні, мов перемиті. Слухають той гуркіт машинний, той сміх молодечий старі дідусі і тепло всміхаються їм очі, що бачили на своїм віку багато злиднів і горя“.

На печі заговтузився, забухикав закректав дід Іванюта. Ввесь час він розхвилюваний інцидентом з Марією лежав мовчки, одвернувшись до стінки.

Хай собі люди бушують. Вони молоді, їхнє майбутнє ще стелиться перед ними.

Але почав говорити Обушний, і цікавість перемогла образ. Вистромив дід Іванюта свою сиву голову з-за комина, витяг скільки міг шию, уважно слухав нового чоловіка. А він, як на те, ще й про дідів згадує. Каже: „ходять по садку в білих сорочках, акацію підстригають, у холодочку висижуються“. Рай та й годі.

Невтерпів дід. Заворушився старими кістками, закашляв і вперше за тиждень почав сунутися з печі, підтримуючи рукою, очкура. Присутні обернулися здивовано:

— Що це його з печі виважило?

Замовк Марко Обушний, з цікавістю стежить за дідом Іванютою. А той чимчикує до гурту, похитує головою і люди з повагою дають йому дорогу.

Дід підійшов впрост до Марка, хвилину пильно вдивлявся в нього, кліпаючи сльозливими віями, а далі прошамкотів:

— До діла ти говориш, чоловіче. Тільки воно виходить таке: доки у баби поспіють книші, у діда не буде душі, о!

Сказав, повернувся і, махнувши вільною від очкура рукою, похитав на піч. Серед присутніх пройшов легенький, ніяковий смішок. Але не злісний, а стриманий, вибачливий.

Що, мовляв, з нього! Старе, як мале. Усушка в голові.

— За таку жисть по-ударному боротися треба, а не ледарювати! — запально вигукнув бригадир Крупко. — Отак я думаю, товариші.

— Так то воно так, та з пляном як? — вставив своє Кагамлик Микита.

— Треба виконувати і крапка! — притомом запропонував Мотора.

— А Марко Обушний ще досі думав над дідовими словами.

Він має радію, цей старий. Йому зроби так, щоб він уже сьогодні відчув поліпшення становища на селі. Він — примітивний матеріаліст. І вже пригадує свою промову Марко і в глибині свідомості визнає, що вона справді була трохи патетична, одірвана від конкретного ґрунту. От коли б він, Обушний, говорив про те, як приборкати невіддалого голову сільради — тоді б мабуть не сповзав би з печі дід Іванюта, не кинув би такої песимістичної репліки. Але про це не говорити треба, а робити. І я зроблю. Хай дід і всі, чию думку він висловив, переконаються, що не тільки на словах, а й на ділі ми свого дійдемо. Ось хай тільки об'єднаю навкруги себе актив...

А тим часом до Марка протиснувся низенький, кремезний чоловічок. Став перед Обушним, зиркнув на нього м'якими блакитними очима, і промовив байдуже:

— Запишіть, хто там з вас пише. Щоб без агітації... Завтра вивожу свій борг... Одноосібник я, Кравченко Петро Йосипович...

Андрюша Миколюк миттю вихопив аркушик паперу і кудий огризок олівця.

— Та хай і другі не гнуться. Однакова ж земля і виродила однаково, — доповнив свою згоду Кравченко і одійшов до дверей...

— Діло каже Петро! — гукнув Мотора. — Підходь, хто там далі, Андрій всіх запише і грошей за це не візьме.

— Запишу в одну мить! От, щоб я вмер! — весело вигукнув Андрійко.

— Виходить, почали одноосібники. А як же колгоспники? Невже остеронь стоятимуть? — захочував Марко.

— Такого положення не може бути, — щиро заперечив йому Кагамлик. — Пиши там і мене...

— Тоді і я до гурту. Гуртом веселіше, — додав Крупко.

— А я ж що, у бога теля з'їла? Пиши й мене, Андрюша, тільки найбільшими буквами: Христя Смілик. Зрозумів? Ото ж то!

— Від держави не сховаєшся, записуй!

— Треба — так треба, шквар!

— О, пішло діло, — радів Мотора. — Легкий ти на почин Петре, хоч і досі в індусах ходиш.

А ну, бабочки, чого ж ви замовкли? Веселіше треба! Будемо робити, будемо й їсти, — під'южувала Христя жіночу частину зборів. Сестро Маріє, твоє слово, кажи.

— Я скажу. Моє слово буде таке, як і твоє, Христе, робили ми з тобою вдвох. Ніхто не скаже, що погано, і тут не відстану. Пиши! — Отаке моє слово. Тільки буквами не меншими, ніж Христю записав!

Марко слухав, як на білі сторінки Андрієвого блякноту падали прізвища, пуди й центнери і почував себе так само піднесеним і певним сили своєї партії, як на нараді в Цека, коли говорив секретар. Йдучи на куток, він сподівався на найгірше. Думалося, що доведеться напружувати всіх зусиль, щоб розтрошити

вироблену віками кам'яну байдужість, розбити броню, що сковує серця присутніх, завоювати цілковите до себе довір'я. Тепер він бачив, як прокинулися в людей приспані почуття громадської свідомости, і ледве стримував могутню радість з першої перемоги.

„Очевидно наявність партизанів та випадок з Марією відіграли не абияку роль в цьому зрушенні. Треба тільки закріпити його“ — думав Обушний, не припиняючи жвавої розмови з колгоспниками. Він так захопився, що не помітив, коли поза спинами з хати шугнуло кілька чоловіка на чолі з Кривулею.

— Не втече, старий пройда, — подумав Обушний і, знайшовши в натовпі Мотору, що саме розпалившись агітував за виконання плану, підійшов до нього:

— Слухай, партизане, а чи не взяти б нам на буксир другий куток, коли тут закінчимо. Як ти гадаєш?

— Безумовно! — відповів Мотора, гордий з того, що саме до нього, а не до когось іншого звернувся за порадою уповноважений.

А трохи згодом з жартами і сміхом з Іванютиної хати вийшло чоловіка з двадцятiero люду. Попершу йшов Марко Обушний, за ним урочисто виступали два партизани і бригада, а трохи оддалік ішло кілька чоловіків на чолі з Крупком. Він, Крупко, бригадир третього кутка, і хіба не честь йому йти буксирити другу бригаду?

Христя з Марією встигли умовити ще трьох молодиць і їхнє невпинне щебетання широко розляглося у дзвінкому морозному повітрі.

— А хто бригадир на другому кутку? — запитав Обушного Мотора.

— Твій Павло!

— О, той не підкача. Кров у нього гаряча, партизанська.

Буксирна бригада посувалася вздовж вулиці і нагадувала бєсїду, що її водять селяни святами. Різниця полягала в тому, що всі були тверезі і поспішали не до чергової чарки, а на справжнє велике діло... І всі чомусь балакучими та веселими стали. З якого б це дива? А з того, що дехто може вперше тут, на третьому кутку глухої Петрівки, відчув себе здатним на великі державні справи.

Далеко позаду бригади попід тинню самотно йшов голова сільради Юхим Довбня.

Вперше за увесь час своєї начальницької діяльності, забутий всіма, голова низько схилив свою горду голову.

(Кінець буде)

з р і с т

Ю. ЧЕРКАСЬКОМУ

Заряжаючи серце
Вітрами і зоряним пилом.
Розсипаючи попідом дні
По широких краях,
Ти відходиш від мене
Назавжди,
На буйних вітрилах,
Не пропахнута димом
Не стріляна юність моя.

Я визнавав тебе
Тільки в цехах
Та пахучих привалах,
У засніжених сутінках,
В теплих, квітневих дощах;
Я знаходив тебе у стропилах,
Що разом зі мною зростали
В ненадуманих „здрастуй“
І в перших, нежданих
„прощай“.

Ти проходиш,
Ти танеш в гримучих завулках.
І таку тебе вдруге
Ніколи, ніяк не вернуть.
Тільки в верствах республік
Гудки надриваються гулко,
Віддаючи команду:
— У наступ, в непройдену
путь.

Як я буду іти
тим же кроком
І в двадцять чотири...
Коли в плечі натягнуті
Б'ються крилаті вітри,

Невідома серйозність
Заходить в життя, як в
квартиру,

І щодня порядку
І каже: за розум берись.

Значить, серце вкрутить,
Значить, вірить,
Що з цими часами,
Наче бабине літо,
На скроні спаде сивина.
І піднімуться роки
Побитими парусами,
А над ними устане
Дзвінками вітрами
Війна.

І тоді у атаках
Я вдруге тебе не зустріну,
Де ти зникнеш гаряча,
Гартована по цехах?!
Кров простудять вітри,
Чуб укріє непроханий іней,
Де ти зникнеш бездомна,
В яких неможливих шляхах?!

Повз мене ідуть
Марширують, як завжди,
Ровесники.
То махне безкозирка,
То зеленню встане юнгштурм...
Так, це ти відпливаєш,
Відходиш в неказану
безвість,

І по чотах твій шлях
Устає переддзвонами сурм.

В наших атомах
втома ця
З давнього лиха лишилась.
І одними руками
І не затерти ніяк,
Коли мохом вкриваються
Самі найвищі стропила,
Значить, як же закінчиться
Пісня бадьора моя?

Значить, як затинать,
Щоб очі мої двадцять чотири,
Як гремучий пароль
Підхопили назавжди
Вітри...
А незнана серйозність
Заходить в життя, як в
кватиру,

І щодня порядкує
І каже: за розум берись.

Я вже дівчину люблю
Не можу назвати хорошою.
Чомусь мрія про сина
Щодня, наче пісня, встає.
А за вікнами сходить
Такою ясною порошою
Перший сніг,
перший задум
На землю, на слово мое.

Безмятежні сніжинки
Лягають, як раннє дитинство.
Іх би в жменю набрати
І жбурляти у кожне лице.
І цей сніг — передзвін,
Це останнє кипуче безчистство
Понести у трансмісії,
В чорний, закурений цех.

Щоб дзвеніла, щоб дихала
Крицею кована молодість,

Щоб у стриманім клекоті
Панцерних перших атак,
У натягнутих м'язах
Не слабли й не гасли ніколи
Запорошені зорями
Буйні, гарячі літа.

Тільки знову приходить
До краю наснажений веснами,
Неприкаяний вітер
З протоптаних, давніх доріг,
Тільки йдуть і сміються
Бадьорі, невтомні ровесники
І тоді я визнаю тебе —
Вітром набоєний зріст.

Ти виходиш зі шляху,
Із сивої піни історії.
Ти шукаєш закованих
Пульсів гарячих плянет.
І від того кипить
І шумує здивоване море
Й на блискучій будові
Прострілює груди поет.

Але я не зламаюсь
В твоїх небезпечних поривах
Я твій порох і болі твої
На найтяжчі шляхи понесу,
Я наповню тебе
Голосною, свинцевою зливою
Передзвоном сирен,
Переключкою буряних сурм.

Але я підніму тебе
Вище над чорні стропила
І як повість гримучу
Внесу на широкі поля.
Ти ідеш, ти проходиш
На буйних вітрилах,
Але радістю дзвонить
Утроє міцніша земля!